

9
D. 82

DI 11.876

Greghiciu Meletiu

Descrierea banatului de Grisellini.

Acest ilustru barbat descrie Banatul in opul seu, ce l'a dat la Vien'a, in a. 1780. in 10 scrisori indreptate de o parte catra Comandantii militari din cetatea Timisiorii, de alta parte catra eruditul Abate D. Lazar Spallanzani, profesor la universitatea din Pavia, — in urmatoarul mod:

Banatul timisian de acum cuprindé candva un mare spatiu din tier'a Dacia, pre carea pe urma Romanii dupa ocuparea ei au numit'o ripensa, fiind ca marginile de catra média-nópte o facea riulu Tis'a, ér de catra média-di: Dunarea.

Istoricii si geografii antici, cari au dat acestei tieri numeie Dacia, l deduc din Asia, ca si numele Ghetii; inse cei mai recenti afirma cá Dacii au fost Sarmati séu Slavi, cari ca natia curagiósa si interprindietória aveau resbeluri sangeróse cu vecinii, mai ales cu Tauroschitii séu Schitotaurii, cari au fundat orasiul Taurunum séu Belgradul de astadi in Serbia, — si in urma si cu Romanii, dupa ce acestia au ocupat Mesia si Panonia. Florus anotéza despre Daci, cumea ei mai ales érn'a intreprindeau excursiunile lor, cand erá Dunarea inghetiata; din

1

BIBLIOTECA CENTRALA
A REGIUNII BANAT

care cauza imperatul August a asediat óstele sale, asia numite „presidia“, catra Seghest spre aperarea Sirmiului si ripelor riului. Spre infrenarea lor au trimis imperatul acest'a pre Corneliu Lentul si apoi dupa acest'a pre consulul Vibiu, carele au batut pre regele lor Cotizo, si au si ocupat Dacia ripensa. Inse nu mult dupa aceea au debut se se retraga, cáci Dacii facura si mai mari escursiuni, cari au durat de la imperatul Tiberiu pana la Domitian. Tacitu ii descrie ca un popor necredintios, carele nu-si tiené promisiunile oblegate, mai ales cand avura de conducatoriu pre Dorpora séu Dorporeo, carele a fost unul dintre cei mai eroici principi a lor, si a batut pre consulul Oppiu Sabinu, conducatoriul legiónelor romane, éra dupa el pre Corneliu Fuscú perfectul cohórtelor pretoriane, carui Domitianu au incredintiat o armata puternica. Apoi acest imperat a debnit nu numai se rescumpere pacea, ci si se solvésca lui Dorporeo un tribut mare, numai ca se se tiena intre marginile sale.

Virtutea lui Traian si belicosul lui spirit restaurà onórea natiei romane, cáci mai nainte au pornit in contra Dacilor la a. 854, dupa fundarea Romei, séu la a. 101 dupa Christos. Traian intru atát'a au batut pre Decebal, succesorul lui Dorporeo, in cat acest'a s'a aruncat in genunchi naintea lui, cerend pardon pentru sine si supusii sei, si promitiend imperatiei romane ascultare si tribut anual. Inse acest'a curand a

uitat de promisiunile sale, drept ce dupa doi ani s'a vediut Traian constrens a dóu'a óra si cu mai mare óste a intrá in Dacia, ca se infranga cu totul trufi'a acestei natii, carea éra atat de necredintiósá, cat si selbatica si intreprindiatóre. Spre acest scopu au dispus Traian in Mesi'a ca architectul Apollodor Damascenul se faca puntea cea grandiósa, a cariea remasitie si astadi se pot vedé la Turnu-Severin. De loc dupa ce óstea romana a trecut riul, si a ocupat muntii invecinati, a plecat catra Sarmiseghetus'a cetatea principala alui Decebal, pre carea acest'a a si fost parasit'o. Aci aflara Romanii numeróse trupe, inse prin virtutea lor le batura, ba inca au prins si pre Decebal, carele, ca se scape de captivitate, si-a luat viéti'a otravindu-se insusi.

Dupa total'a devingere a Dacilor invingatoriul a prefacut tiér'a in provincia romana, pre vediendu-o cu orasie si colonii. Afara de Dacia mediterana (Transilvania de acum) si Daci'a transalpina (Romani'a de acum) s'a fondat prin insusi Imperatul Traian orasiul Cernes (acuma Cerneti) cu drept Italiei donat, Margum, Arcidara, Turris literata, Centum putea, unde si astadi se afla remasitie de montanistic'a romana langa Moldov'a. Bersovi'a, de buna séma un orasi langa tiermurile Bersavei de astadi, Adaquas un loc langa riul Cern'a, cunoscut prin báile de la Mehadi'a, Lizisim, Morisenum. si Tibiscum, in locul unde intra

acum Muresiul in Tis'a, carele sub imperatul Galienus, prin favórea sociei sale Salonina au capatat dreptul municipal.

Mai amintesc inca geografii si de orasiul Zambara, (dóra de la numirea slavica: langa lacu, bara) orasiul de acum Timisióra.

Nu e de mirare, cá in Daci'a devastata se aflau numai putiene colonii cu un numer mic de sate, din care cauza Traian a adus de dupa Eutropiu VIII cap. 3., nenumerate colouii din intrég'a imperatie, spre lucrarea campului si inlocuirea orasielor séu urbelor. Inse prin acést'a propasire Dacii nu s'au inputienat intru atat'a, ca se nu mai fie frica cuiva de ei, càci sub imperatul M. Antoninus Pius s'au resculat la indemnul invcinatilor Marcomani si Cuadi, in cat au debuit se se marésca puterea Presulilor, ca se-i póta numai respinge prin óstea sa stabila, si cu legiónele scitice si macedoneane ordinate la lucru, ba inca si in Dacia riparia s'au stabilit un Prefect separat, ca se apere riurile Tisa, Dunarea, si puntea lui Traian.

Prin acesta provedere s'au stabilit pacea interna, inse nu s'au putut opri iruptile din afara. Asiá sub M. Antonin Caracala se vorbé despre barbarii cari locuiau pe langa marea négra, lacul meotic, si in Asia pana la muntele Caucas, cari dupa bataile lor intestine se adunau in turme mari, si cautau locasiuri mai bune. Numele Gótilor érá si mai mare, cari venind diu Asia s'au asediat in Scandinavia, si apoi sub trei

Gordiani, doi Filipi, Traian, Deciu si Hereniu Hertrusc, Mesiu, debuiau Romanii tare se priveghieze, ca se nu inrupa in imperati'a romana; inse sub debillii: Hostilian, Trebonian, Volusian, Emilian, Valerian si Galien, tot mai tare se apropiu barbarii, si ar fi si intrat in Daci'a, si in cele lalte provincii invecinate, daca in a. 268 imperatul Claudiu al II. nu i-ar fi debelat intru atat, in cat dintre Goti s'au prapadit 320 de mii, 2000 de nài s'au cufundat, si atatea muieri au cuprins fiesce care ostasi, in cat la fiesce care a venit cate dóue séu trei.

Prin acésta stralucita invingere si-a agonisit Claudiu conumele de Gotic; inse sub debilul imperat Aurelian s'au recules Gotii, incat nepotend acel'a aperá Daci'a, au scos de aci o multime colonii latine, si legiône, si le-a asediat in medilocul Mesiei, ba inca a darimat si puntea lui August. Despre acest imparat se dice, cà ar fi purces din o familia neinsemnată din Dacia ripensa.

Dupa acésta trista intemplantă Götii, cari se impartiau in Visigoti, Ostrogoti, Ghepidi si Vandali tot mai tare inundau Dacia, in cat si imperatul Galeriu, pe langa tóte cà erá brav ostasi si de nascere din Daci'a ripensa, de parinti plugari, din locul Remulianu, si-a aflat aci mormentul seu; pana ce Constantin cel mare la Nicopolea intru atat i-au batut, in cat au debut se se supuna imperatiei romane.

Dupa aceste popóre au venit in partile acestea un popor de vitia tartarica: Hunii, cari au su-

pus siesi tóte popórele din Dacia, pana ce sub conducatoriul Atila „biciul lui Ddiu“, nu s'a asediat dincolo peste Tisa in a. 754 la apusul Daciei ripense, si dupa mórtea lui certendu-se intre sine fii lui, Visigotii, Ostrogotii si Ghepidii, au scuturat de pre sine jugul, si i-au alungat din aceste tienuturi.

Atunci locuiau Visigotii in Mesi'a (Bulgaria si Serbia de acum), Ostrogotii s'au asediat in Pannonia, éra Ghepidii in Dacia; si Hunii s'au retras de o parte in Scithia mica, ér' de alta parte in Traci'a sub numele: Cuturguri si Uturguri.

Sub durat'a acestor nepastuiri colonistii romani din Dacia la indemnul episcopului Nichit'a au imbracisiat crestinismul, si pe urma sub episcopul din Tomii: Teotin au imbracisiat crestinismul si Hunii.

Pe la a 522 au irupt in partile acestea Longobardii, cari au ocupat Pannonia, si pre Ostrogoti i-au alungat de aci; inse nu mult dupa aceea au venit un popor selbatic din Asi'a: Avarii, cari au fost de o vitia cu Hunii, si s'au asediat in Dacia, latindu-se si peste Panoni'a. Poporul acest'a spre aperarea sa se intaria prin siantiuri, a carora remasitie se ved si astadi intre Timisióra si Palanc'a noua, unde pe atunci esistá cetatiuea: Horom. Spre infrenarea Avariloru, dupa debelarea lor in a. 790 prin Carol cel mare, s'a radicat o cetatiue, la intrarea Tisei in Dunare, Titel, carea atunci se chiamá Francavila.

Sub Avari mai esistau afara de Horom mai

Panuc'a, astadi Panciova, Cheve, astadi Cuvin, Ursová, astadi Rusiava, cetatiuia Severin, edificata inca sub Alexandru Sever, Becheiu, acum Timisióra, in locul cetatii libere romane Tibiscum: Sunad, pana ce nu venira Maghiarii sub numele: Uguri séu Unuguri sub conducerea lui Árpád.

In partile intre Muresi si Horom domné atunci nepotul lui Sunad: Glad, carele audiend de venirea Ungurilor a trimis o óste sub conducerea lui Zuardu, Cadresa si Boita, inse acestia fusera constrensi la Cheve si Panuc'a a cere pace, lasand in manile Unguriloru pre fiii sei chizasi pre cum si cei de la Ursuv'a. Tienutul acest'a a portat acum numele; Capitaneatus Cunt pana cand sub principele Gheiz'a a capatat numele de Comitat, inse aci nu domné dreptatea, ci volnici'a irestrieta.

Pe la a. 1070 au irupt in Banat Pacinatii si Cumanii, cari s'au intarit langa Timisióra prin siantiuri; de aci fusera pefugati sub regele Ladislau I in Iazighi'a. —

La a 1096 regele Coloman cu óstea sa la Timisióra a voit se oprésca trecerea óstelor cruciate catra Palestin'a, inse vediendu-se prea debil, i-au lasat in pace, dupa ce acestia s'au provediut cu nutrimintele recerute.

Irupend regele Stefan al II cu óstea sa in Bulgaria si Serbia in a. 1124. si vatemand prin o solie pre imperatul Emanuil Comnen, cu vorbe murdarie, acest'a a inundat partile banatice cu

óstea sa langa riulu Carasu, acuma Carasiu, si intru atat a batut pre Stefan, in cat ap'a acestui riutiu nu se poté deschilini din sange; ungurii armati zaceau cá vitele, si peste trupurile lor trecea ap'a ca peste punte. — Sub regele Andreiu al II diguitatea Comitatului thimisian erá atat de ponderósa, ca si Voivodatul Transilvaniei, Comitatul Secuilor, si se cedá numai aci nascutilor binemeritati.

Sub regele acest'a s'a fundat si Banatul severinean, de la Cern'a pana la Olt, asiediandu-se de domn: Dominic de Basanu, unul dintre ducii lui; inse sub regele Bela al IV intru atat se latira Tatarii peste provinciile Ungariei, in cat tóte devenira desierte.

Dupa pefugarea Tatarilor regele acest'a au asediat in partile thimisiane de Ban pre cutare Magistru Laurentiu Hedervár, carele se numé: Conte de Cheve si Caraso séu Carasovu, sub carele se inmultira satele, si se radicara fortarietie precum la Mihaldi acuma Mehadia, Caransebesi, numit de dupa riutiul Sebesi, Lugosi langa thimisiu, Lippa la ripele muresinlui, si Somlio, acuma ca ruine, intra Dent'a si Homor carele acuma se numesce Siumig.

Acuma Thimisióra, orasiul unde la a 1315 au reposat Mari'a a dóu'a sotie a regelui Carol I Robert, carele a mai intarit cetatiuea Lipp'a, si a radicat aci o monastire pentru minoriti, in onórea consangénului seu St. Ludovicu Episcopului de la Tuluse, — se radicá pe vediute. —

Sub timpul acest'a se latise spaim'a de

Turci, cari erau o ginte belicósa si invingátore. Sultanul Amurat I incepù a se repedi cu armele sale catra Europ'a, si dupa ce a cuprins orasiul Galipoli s'a estins si peste Tracia, Macedonia, Romania (acum Rumelia), éra resiedinti'a sa a asediat'o in Adrianopolea, apropiindu se tot mereu catra Bulgaria, si irupend si in Albania si Bosnia cu scop de a osti precum Serbia, si Banatul Timisian, asiá si cel mai aprópe pregiur din Ungaria.

Pre Ludovicu I indemnaserá Pap'a de la Roma dar si imparatul grecese Ioanu Paleolog si fiul aeestui'a Emanuil, ca cu puteri unite se agredédie pre inamicul comun, inse escatele turburari din launtrul tierii nu i-au concens a es-cure in contra Turcilor.

Dupa mórtea lui, tiér'a si mai tare s'a turburat sub domnirea ficei lui: Maria, pre carea primarii tierii, indemnati de Ioanu Horvat, au si incarcerat'o in cetatiuia Novograd in Dalmatia, de unde d'abiè a eliberat'o Sigismund regele Boemiei, suindu-se apoiu in a. 1387 si pe tronul Ungariei.

Sub durat'a acestuia timpu Horvat a ocupat comitatul Temes, pre cum si tierile din prejur, pana ce Nicolau Gar'a in aliantia cu bravul Petru, fiul lui Desi séu Dan, si cu consangenii sei Cristof si Mihai nu l'au alungat de aci.

Intr'aceea Amurat I a cadit in batai'a radicata contra Despotului Serbiei principele La-

zar; ér fiul lui: Baiazet, ca se resbune mórtéa tatane-seu a cuprins dupa mórtéa lui Lazar: Columbaciú, Semendria si Belgradul, care locuri se tieneau de Domni'a Comitelui Cheve.

Sigismund dupa ce au pactat cu imperatul Emanuil Paleolog, a atacat óstea turcésca, inse crestinii fusera batuti, aprópe de Nicopolea; ér Sigismund dabea a scapat cu o luntritia preste Dunare, reintorcandu-se peste Constantinopole catra casa in Dalmatia, unde toti-lu tieneau de mort.

Turcii, de nu s'ar fi atacat de catra Tatarsi, sub conducerea lui Tamerlan, carele a vrut se resbune vatamarea de onóre a ablegatilor sei, facuta prin insusi Sultanul, usior ar fi putut ocupá Banatul; inse faceau numai iruptiuni in Servi'a si prin prejurul Timisiorii, jafuind si prindiend pre crestini si ducandn-i in captivitate, pana ce Stefan de Losionti, si urmatoriul acestuia Filipu de Ozora nu i-a infrenat. Intr'acéea si Ungurii de doue ori au atacat pre Turci, au eliberat pre captivi; si ca nu se rasipésca strigau Iste Sent Mihály. din care cauza apoi dupa debelarea turcilor au radicat o capela in locul invingerii, pre carea Ungurii au numit'o Sent-Mihály, éra slavii Sent-Miclosiu.

Sigismund ca se se asecure contra Serbilor a pactat cu Gheorghiu in a. 1425, dendu-i, Beceiulu, si dominiile: Uifalu, Sent-Rival Bodogasonifalva, Sent-Andrásiul,

Veghenie, (acuma Versietiu) Echehida (acuma Chiehinda mare) cu fortaretele: Aranc'a, Becicherec (acuma Becicherecul mare) si Pasiahid.

Acuma ocupand Sigismund Belgradul, l'a intarit si mai tare spre norocirea sa, căci in a. 1428 a vindut despotul necredintios fortoréti'a: Columbaci lui Amurat II, pe 12.000 de galbeni, prin ce Turcii puteau inundá tota Serbia, fara pedeci. Turcii avend in posesiunea lor Columbaciul, usior puteau trece peste Dunare, din care cauza apoi Sigismund se apropia cu óstea sa naintea Columbaciului, inse fu batut, si erá mai gata se se inee in Dunare. Prin aeest eveniment Turcii devenira si mai sumeti, inse Sigismund avú bravi conducatori: pre Stefan de Rozgon comitele Timisiului, si pre Nicolau de Uilak, voivod'a Transilvaniei si Banul Macovei, caruia i se conerediú si apararea Belgradului.

Dupa Sigismund au urmat Albert austriacul, carele a luat de socia pre Elisaveta fi'a lui Sigism., inse dupa un anu mori, éra soci'a lui a esoperat, ca nou nastutul ei fiu Ladislau al V. se se incoroneze inea in scutece.

Creseand turburarea tot mai tare in tiéra, o partida mare a radicat pre tronul regese pre Uladislau II. fiulu lui Iagelon si fratele regelui lesiese Casimir al II. Acest'a vediend pericolul cel mare ce amenintiá din partea turcilor, căci Amurat II a ocupat Semendri'a, si

caută a opugna și Belgradul, a concredit apărarea acestora cetăți și a tuturor fortărețelor celui mai brav duce în acelasiu timp, (a 1442) lui Ioan Corvinu almintrelea numit și Hunyadi, carele a documentat virtutea sa belică ca voda al Transilvaniei și ca Banul Serbiei.

În a. 1443 porni Uladislau în contra Sultanului, era Hunyadi intrând în Bulgaria se postă pe un loc mai nalt, ca se pōta bine vedē tōta positi'a turcilor, și apoi atacand el cu cele 10.000 de ostasi pre turci, de dōue ori i-a respins, ba încă a ocupat și cetatea Sofia și Nisa. Pe urma intrând în Tracia au batut pre turci și a prins pre conducatoriul lor Carambeiu. Hunyadi ar fi continuat învingerile sale, ma timpul de erna l'au constrans a se retrage în ținuturile timisiane.

În a. 1443 Hunyadi au edificat fortăreți'a Timisiorii și a intarit'o cat de bine, spre bucuri'a aderintilor sei, unde apoi a chemat din Cluji familia sa, adeca pre soci'a sa Elisaveta și pre fii sei: Ladislau și Mathia carele în urma a devenit și rege.

În urmarea acestor învingeri Amurat al II a cerut pace, și regele Uladislau eră parat a se contielege cu el; inse la indemnul imperatului Ioan Paleolog, a principelui din Epiru: Gheorghiu Castriot sēu Schenderbeg, a Papei de la Roma și a fruntasilor tierii adunati la Sigidin, a debuit se se întōrca napoi la locul resbelului, și apoi la Varna în 12 Noembre 1443 s'au

si inceput lupt'a crancena, carea au durat in diu'a a ceea in favórea crestinilor, dar in cea urmatóre, desi Hunyadi a intrebuintiat tóte medilócele posibile, se disolvà óstea crestina, si insusi Ladislau mori in lupta.

Prin nenorocirea acést'a Hunyady n'au perdut nimica din renumele seu cel bun, ba inca in a. 1446 se denumí prin dieta de Vicariu general si Gubernator a tierii, cand Ladislau al V se recunoscu de rege.

Hunyady au guvernat tier'a pana la a. 1453, si sub acest timp au vrut sè se resbune pentru crancen'a bataie dela Varn'a; adeca in an. 1448 s'au postat Hunyady cu armatá sa, in cóntra sultanului Mahomet al II, la riul Sitniti'a, carele desparte Rasci'a de Bulgaria; inse fu batut si captivat. Petrecandul turcii el rapí dela un vigieriu ture sabiá, 'lu omori, si pe urma cu turbanul in cap scapá dela turci.

In a. 1453 depusà Hunyady mandatul seu, inse regele Ladislau 'lu onorà cu titulá de perpetuu comite a Bistritiei in Transilvani'a, prin ce s'au escat la mai multi insi invidi'a, mai ales in anim'a Contelui Ulricu de Cilli, carele dupa ce s'au mutat Hunyady la Thimisiór'a, au cautat al asasiná; si sciind Hunyady tóte acestea, s'ar fi escat grele urmari, de cumv'a episcopul Granului: Dionisiu nui ar fi putut impacá, spre norocinea crestinismului, caci dupa ce Mohamet al II au nimicit in a. 1453 imparati'a greceasca prin ocuparea Constantinopolei, au pornit catra Serbi'a, ca

se ocupe si Belgradul cu 200.000 de ostasi, unde din contra Hunyady dispune numai de 25.000 de ostasi impreuna cu óstea cruciatilor, pre carea o indemná franciscanul Ioan Capistran, ca esmisul papei Calicst al III.

Lupt'a se incepú la Dunere prin Hunyady, carele au strebatut prin naile tureice, si au adus celor din Belgrad ajutori. Turcii prin aceast'a nu s'au confundat, ci prin masine si mai tare au atacat Belgradul, si au si cuprins fortaretiile din afara; inse la indemnul lui Capistran, carele au luat in maña flamur'a crestina, si la incuragierea din partea lui Hunyady, crestinii cu atata vehementia atacara pre turci, incat acestia au debuit se fuga, lasand dupa sine 20.000 parte morti parte captivati, ba inca si Sultanul Mohamet s'au vulverat la ochiu, si erá gata se si pérda viéti'a. — Acuma ar fi fost bucuri'a erestinelor nespusa, déca Hunyady n'ar fi capetat nesce friguri morifice, si de acestea cuprins nu s'ar fi dus la Semlin, dupa ce au recomandat fiului seu Ladislau, ca se fie credincios regelui seu Ladislau, s'au cuminecat prin Capistranul, si apoi au si dat sufletul seu in manile creatoriului.

Unii scrietori dic despre Ioan Hunyady, ca ar fi fost fiul natural a regelui Sigismund cu prinsésa romana Elisavet'a, socia principelui Buto, de viti'a Paleologilor, inse fara de a poté aceast'a documentá; unde din contra Bonfiniu 'l deduce dela viti'a antica romana a Corvinilor. — Hunyady a studiat sub episcopul Zagrabiei, Di-

mitriu Zechi, inse pe urma regele Sigismund l'au trimis in Italia, ca sub principele din Milano: Filip Visconti se invetie arta militara; de unde apoi intorcandu-se acasa, regele Sigismund 'l onorà cu cele mai mari demnitati ostesesci, si ii donà castelul: Hunyad in partile sudice ale Transilvaniei, de unde apoi au si luat predicatul: Hunyady. Dupa mórtea lui Sigismund regele Albert 'l denumí de Voda si de Ban a Severinului.

Reposend Hnnyady demnitatele acestea trecura la fiul seu Ladislau ca Conte de Thimisorii.

Dupa debelarea lui Mohamet II regele Ladislau V a conchiamat diet'a tierii la Futoc, langa Neoplanta (Novisad, Neusatz), si aci a invitat successorul lui Hunyady, Ladislau, pre regele, ca se cerceteze locul bataliei, si aci au dedenumit regele pre contele Ulricu de Cilli de ministru primariu.

Acest'a de loc dupa ce a capetat investitur'a sa, si-a propus a sterpi uritiós'a lui familia a corvinilor, pre carea el cu despretiu o numea: familia canésca. El de locu incepú a denunciá pre fiul lui Hunyady, Ladislau, cá ar avé propus reu, pana ce acest'a dabié prin scrisori si cu jurament nu au documentat credinti'a sa si de nu ar fi facut el acést'a, indesiert ar fi asteptat la Belgrad pre Regele seu.

Ladislau Hunyady a sciut de unde vin acestea suspiciunari, si ca se puna capat frecarilor, au invitat pre Ulric Cilli la un loc laturisiu, unde

apoi acest'a, dupa ce si-a luat sub vesminte un pancilu, si dupa ce a luat intru ajutoriu pre cei mai resoluti ómeni ai sei, a si venit.

Corvin a salutat mai nainte pre Ulric, dupa aceéca-l întrebà; de ce a persecutat el pre tata-seu, si de ce acuma vre se sacrifice si pre fiul seu? Acuma Ulric ca turbat trase sabi'a asupra lui Ladislau carele n'avea neci o arma la sine, numindu-lu rebel, dara consocii lui au fost armati si incunjurandu-lu au si omorit pre Ulric Cilli! — Enea Silviu Picolomini amintesce într'o scrisóre catra regele Aragoniei, cumca Ladislau atat'a folos a adus crestinatatii, prin omorirea lui Ulricu Cilli, cat a adus tata-seu prin invingerea stralucita asupra lui Mahomet.

Dupa acest eveniment regele érase a devenit suspiciunatoriu, si numai dupa ce Corvin i-a descris tóta intemplarea, abié atunci s'au incredintiat, cumca Cilli insusi si-a cautat mórtea. Dupa ce petrecura vre-o cateva dile in Belgrad, ca se arete bunavointi'a sa facia de famili'a Corvinilor, si avend a caletóri catra Sigidin, a luat drumul prin Timisióra, si aci intimpinandu-l veduv'a reposatului Ioanu Hunyadi, Elisabeta nascuta Szilágyi, in societate cu vre-o cateva domnisióre in vesminte de doliu, a cadiut in genunchi inaintea regelui, si au cerut, ca se pardoneze pre fii ei: Ladislau si Mateiu, cari se aflau langa ea; regele motionat a jurat, cà-i va estimá ca pre fratii sei, si a dis veduvei: Domni'a ta nu debue se condolezi pre barbat, càci Ioan Hunyady s'au

dus din mórte la vietia, fiind cá el a pastrat Ungari'a crestinetatii, mie tíer'a mea, si patriei pacea, pe inimizii religiei catolice i-a batut si alungat peste granitia. El a fost fericirea nóstra, dar si inimizii nu pot retacé admirarea lui. El a fost in viétia si la mórte mare, brav la locul luptei, si brav si pe patul morbozitatii, acolo a invins pre ostasi, éra aci pre sine insusi. Faptele lui belice sunt cunoscute; cum a sciut el se sustiena popórele sale prin intiepletiune si taria, éra pre acele inimizii le a nimicit. Si cand i s'a apropiat ór'a cea mai de pe urma, el nu s'a aflat demn, ca se se cuminice in cas'a sa, ci a procurat ca se-lu duca in biserica, càci pre piciórele sale nu poté stá, si numai dupa ce si-a marturisit pacatele sale, si s'a cuminecat, — atunci si-a dat sufletul carele a fost sàtul de cele lumesci. Acuma in cotr'o a potut acést'a se se duca? Catra Ddieu, pentru carele a portat atatea batalii; El de mult s'a facut demn pentru ceriu, si pre atare om nu debue se-lu condolám. Desbraca deci vestmintele de doliu; cand e timpul bucuriei, debue si noi se simtim bucuri'a! —

Dupa aceste cuvinte a demandat regele ca se se aduca vestmintele cele stralucite, care le-a adus el pentru veduv'a, fiii, si glótele ei, apoi tóta diu'a s'a petrecut cu jocuri si cantari de veselie.

Dupa aceste evenimente a plecat ambii frati cu regele prin Sighidin la Bud'a, inse de locu dupa ce au sosit aci la demandatiunea regelui

s'au taiat capul celui mai betran frate, éra cel mai tiner s'a incarcerat.

Veduv'a Elisabet'a Szilagyi vediend acestia au resipit tóta averea sa numai ca se inmultiasc pre partisanii sei; ba inca a incunosciintiat pre regele si pre palatinul tierii cá va chiamá intru ajutoriu [pre Mahomet al II, si daca nu se va eliberá Mateiu, ea-i va cedá pe langa comitatul Timisiorii tóte fortaretiile confiniale, a caror comandanti sunt adicti familiei ei.

La aceste amenintiari, si dupa ce mai multi magnati s'au dechiarat in favórea veduvei, regele intru atat'a s'a spariat, in cat de loc a fugit la Viena si luand cu sine pre Mateiu, l'a predat lui Podiebrad comandantului din Praga. Acum érá se erumpa belul civil, inse, din norocii in an 1457 muri regele, si spiritele iritate se liniscira.

Imperatul Frideric al III., Vichelm marele Duce de la Maisen, si regele Poloniei Casimirus erau pretendentii corónei unguresci, dar meritul familiei corviniane erau prè próspete; intemplarile de pe urma pré recente, si prin curagiós'a intre prindere a veduvei Elisabet'a, si a fratelui ei Georgiu Szilagyi, partit'a ei tot mai tare cresceá in cat natiunea adunata langa Bud'a cu unanimitate de voturi a proclamat pre Mateiu de rege al Ungariei (in 24 Ianuarium 1458) éra Potiebrad indata l'a aliberat din inchisóre.

Turcii, cari se rusinau de intemplarile lor belice, au irupt a dóu'a óra, in a. 1462, in Ro-

mani'a (Valachei), inse dupa ce Mateiu s'a apropiat de ei, Mahomet II s'a retras in Serbi'a, si s'a postat langa riul Morav'a spre pandire, éra Pasi'a Semendriei Ali-beg un cutezatoriu si feroce omu cu óstea sa fugitiva devastá prin foc si sabia tóte tienuturile, si intrà si in Sirmiu, facend frica cá va trece pe la Titel si Tis'a, si va cuprinde si comitatul Timisiorii.

Mateiu avea de lucru cu infrenarea lui Frideric III la confinierele apusene, ma totusi a lasat aci pre cei mai resoluti ostasi ai sei, ca de cate ori va fi numai lipsa se póta respinge pe turci; Mihaiu si Petru Zachollii au si alungat pre Turci din tienuturile inferióre a Panoniei; si ajungand si Ioanu Pongratiu, Voda Transilvaniei cu secuii sei la Timisióra, aci au batut pre Alibeg si l'au alungat peste Dunare la Semendri'a.

In anii urmatori au irupt turcii in Bosnia si Carinthia, unde tóte au devastat.

Mateiu i-a cautat mai de multe ori, si i-a pefugat, ba inca au cuprins si fortaréti'a Siabati langa riul Sava, inse Semendri'a n'au putut'o ocupá.

Spre asigurarea Timisiorii densul in a. 1478 au asediat aci pre Pavel Kinizsy, pre un beliduce brav, carele si-a aretat desteritatea sa in Boemia, Moravia, contra imperatului Frideric III, apoi i-a cedat si banatul Severinean, unde turcii au si devastat fortaréti'a centrala; apoi a ordinar ca proprietarii acestor demnitati se se anumere intre cei mai mari demnitari a tierii, si cá in

patentele regesci comitii Timisiorii se se subscrupa dupa comitele Pojonului.

Spre ascurarea Banatului in contra lotrii si omorurilor, dar si spre intarirea fortaretiei langa Dunare: Cheve, Posazinu, Horom s'adus o lege in diet'a de la Bud'a (in a. 1478) e toti Comitii se sucura cu bani in favórea comitelor Timisianu.

In anual 1479 a irupt Mahomet II cu 100.000 de ostasi in Transilvania, si incigandu-se batai cu Voda Transilvaniei: Stefanu Batory langa Alba Iulia, spre fericirea acestui'a a ajuns cu óstea sa si Pavel Kinizsy, si aci au omorit 30.000 de tureci apoi desfatandu-se dupa invingere, si incepand jucá, Kinizsy a redicat cu dintii sei cadavru unui tureu gros, au inceput imprejur a jucá cu el. Pre acest'a l'au denumit regele Mateiu si d'general a popórelor ungarice. El a plecat cu 30.000 de ostasi de la Timisióra, (cu inceputu lunei noemvre 1482) catra fortaréti'a Horom si aci langa riu a ocupat 24 nái turcesci, pre celalte le au scufundat, si pre turci i-a macelat, captivat 1000 de calareti turci, s'a postat langa fortaréti'a Columbaci, si apoi naintand catra Crusoloti a nimicit tóte prin sabie si foc. Cu acésta ocasiune revoltandu-se si locitorii de acolo in contra turcilor 50.000 s'au insocit cu invingatoriul si s'au asediat in tienuturile Timisiorii... (Aci se nu socotéseca fratii nostri serbi, cà tóte aceste 50.000 au fost puri serbi, càci pre eunacuma de la Visinitia, langa Belgrad pana langa

Negotin la riula Timoc locuitorii sunt mai toti Romani, cam 300.000 de suflete, asiá si atunci toti acea colonisti n'au fost puri serbi. Traducatoriul.)

Dupa ce regele Mateiu a facut armistitiu cu Baiazet II, militi'a stabila regrutata din Boemia, carea portá o panura négra peste pancil, de unde s'au si numit: Legiunea négra, au inceput pe langa Sigidin a jefui si a face feliu de feliu de fapte rele, pentru carea locuitorii de acolo au mai preferit a fi sub turci de cat sub atari ómeni, au demandat regele lui Pavelu Chinisii, ca séu se restituie disciplin'a intre acei ostasi, séu se-i nimicésea. Deci dara dupa ce au vediut acest'a cá nu póte restitui disciplin'a, au pornit asupra lor sub pretestu, cá densul debue se concentreze tóte ostirile sale; inse legionarri acestia vediend intentiunea lui Chinisii, mai nainte s'au aruncat asupra óstei lui Chinisii; ma pe langa tóta bravur'a lor desperata fura cumplit batuti, in cat 6000 picara pe locul bataliei, éra vatavii lor fura parte span-diurati, parte prin róta omoriti, si cei mai putieni agravati fura inrolati intre singuraticele trupe.

In a. 1493 a intrat Ali-beg cu óste impo-santa in Transilvania, dar fu batut de Secui, éra o alta óste au intrat in Croati'a si aci a invins in dóue renduri pre unguri. —

In a. 1494 au redicat Chinisii 10.000 cala-reti si au trecut Dunarea peste ghiatia aprópe de Semendria, si au devastat tot tienutul prin sabia si focu, in cat Ali-beg n'a putut porni catra

Timisióra spre resbunare. Intru aceea intielegan Chinisii, cumea in Belgrad se fac conjuratiuni spre tradarea cetatii turcilor, de loc s'a dus si cercat caus'a, apoi adeverinduse acést'a i-au bagat in catene, si in o inchisóre infiorátore, dându-lor de mancare numai din carnea consocilor lor dintre cari hoheriul macelá in tóta diu'a cate unu.

In a. 1494 Chinisii a atacat pre turci, a ocupat Semendria, inse postandu-se cu armada sa aprópe de cetatiunea St. Clemens se lungezi peste vre-o cateva zile si mori spre cea mai mahnire a regelui Uladislaú, carele a vrut s' l trimita in Slavonia si Croatia, unde magnatii au vrut se introduca nesce reforme si se rebeleze.

Dupe Chinisii: Josa de Siomu inchepu comite a Timisiorii si a districtului Severin, care de nou se redicá la demnitatea de Banat. Ios era un barbat tare deprins in arme, si a capet esmisiunea, ca se dumerésca pe magnati, dar mai ales pre comitele Sirmiului Laurentiu Ujla cea ce-i si succese.

In timpul acest'a se escá necesitatea de intrebuintiá puscii si tunuri si apoi, de mira pre acestea le faceau tiganii, un popor nomadi pre care lu numeau: „natiunea lui Farao.“

In a. 1502 se cercara armele noi in conturcilor, cari fusera batuti la Jaitia in Bosni si fugariti prin tienuturile Pojega si Valco d Slavonia. Conducatorii armatei au fost comite St. Gheorghe de Bozimu vod'a Transilvaniei, Ios'a Siomu; inse cu aceste fapte neindestula

trecura Dunarea la Horom, si cu cea mai mare repediune asupra Vidinului, maceland pre ostasi si dand cetatii foc. Asemenea au facut cu Cladova si suburbiile Nicopolei. Destul că jaful a fost mare; pre turci i-i vindeau, ér pe crestini i-au colonisat in siesul mare intre Belgrad si Timisióra, in urm'a caror intemplari regele Uladislaw a facut armistitiu cu Baiazet, pe 7 ani.

Prin ast'a s'a pus capet miseriei belice, ma in loc de respiriu, a grassat cium'a intre a. 1509 si 1511, in modu infioratoriu, si a rapit si pre comitele Timisiorii Ios'a de Siomu.

In a 1512 regele Uladislaw a asiezat de comite timisian pre Stefan Batori, nepotul Vodei din Transilvania, carele apoi a avut se potolésca crudel'a resculare a tieranilor, ce s'a nascut in urmatoriul modu:

Inchepand de Sultan Suliman, prin ajutoriul ianicerilor, el se incurcà in batai intestine cu fratii sei; Cardinalul Granului: Toma Bacai de Edó au aflat de oportun cu consensul papei Leo al X, a redică óstea cruciatilor asupra turcilor in contra opiniunei vistieriului Stefanu Tegdy, si apoi publicandu-se bul'a papei, s'a adunat vre-o 40,000 de insi dintre cei mai depravati ómeni, in sperantia că vor capatá jafuri imense; acestora a dat de conducatoriu pe Gheorghiu Doja din satul Diatrocu, pre carele Uladislaw l'a nobilitat pentru faptele sale eroice in contra tarceilor, si i-a donat o catena de auru, si un dominiu cu frumóse venituri imprejurul Timisiorii; si apoi

parasind plugarii din tienuturile Oradiei agrii domnilor sei, acestia au inceput a-i tractá mai reu.

Intielegand acésta plebe de ostasi, s'a rediecat in contra nobililor, apoi lapadand de pe sine Georghiu Doja vestmintea alba cu cruce, i-a iritat tot mai tare, ne dand pardon nici unui nobil din suburbiile Pestei si Budei, ba inca impartind óstea sa in trei turme, pe un'a a indreptat'o catra Zagrabia, pe alt'a catra Baci, cu a treia mai mare a plecat el insusi catra Sigidin.

N'a ramas nici o mama nici o fêta nerusinata, ba inca Doja se desfatá vediend aceste fapte a ostasilor sei.

Episcopul Cenadului Ioanu Ciac, fugind de acésta rescóla, Doja l'a prins si imbracandu-l in ornamele sale l'a batut, si l'a impuns in fóle de nenumerate ori cu o sula, pana ce n'a expirat. Prindiend Doja si pre Vistieriul tierii Stefanu Tegdy l'a spendiurat de bósie, si l'a sagetat cu sageti pana ce n'a morit.

Regele vediend acestea a adunat din tóte partile, si de la principii invecinati, ostasii, si a demandat lui Ioanu Zapolea, Vodei din Transilvania ca se pornésca in contra rebelilor.

Sciind Doja cà cu plébea lui nu se póte opune ostasiloru regulati, a trecut peste Tisa la Sighidin si s'a indreptat catra Timisiór'a, in sperantia cà o va ocupá, si o va aperlá pana ce nu-i vor veni intru ajutoriu turcii; inse comandantele cetatii Tim. Stefanu Batori a sciut bine aperlá cetatea, pana ce nu sosi Zapolya din Transilva-

ni'a, carele apoi a nimicit óstea rebelilor, si pre Doja si pre fratele lui i au prins. Pre Doja l'a pus pre nn tron si i-a dat in mana un sceptru, o coróná de fer, amendóua bine incaldite. In situatiunea acést'a i-a slobozit sange din veni si a dat fratelui seu se bée, éra la cei-a lalti adherenti ai lui, dupa ce 3. dile i-a lasat se fomezé, li-a dat se mance din carnea lui, pre carea o smulgea din trupul lui. Pe langa tóte aceste crudelitati Doja nici nu suspiná, inse cand i-au smult matiele din pantece, atunci l'a cuprins cutremurul trupului. Cadavrul lui s'au macelat, si parte s'a fert parte éراسi s'a fript pe gratariu, si s'a dat conso-cilor lui spre mancare, pe urma si acestia toti fusera ucisi, trupurile lor s'a ars, si cenusi'a lor parte s'a aruncat in riu, parte éراسi in aer. Cu ocasiunea ast'a dupa unii scrietori a perit 40 de mii, éra dupa altii 60 de mii.

Acú Joan Zapolea aspirá la tronulu Ungariei, dar regele Uladislaú a facut dispu-setiunea naintea mortii sale intemplata la a. 1516. ca daca ar muri fiul seu Ludovicu II fara eredi, tiér'a lui se cada in favórea Austriei.

Suindu-se pe tronul printiul acest'a, in etate de 10 ani, a aflat tóte vistieriele desiértate, si nici in vis nu poté asteptá, ca se se póta opune turcilor, ne avend neci bani, neci ostasi, dar nici conducatori; si asiá decadiú si Timisióra. Comandantele ei Stefanu Batorii se naintá de Palatin, éra Nicolau Ujlac de judele Curiei, si in Timisióra se asiediá de comandante Petru Perényi

carele nici nu posedé virtutile precesorilor sei. In acésta cetate se aflá o armada mista de Unguri si serbi inse neesercitati, ér fortaretiile Banatului cu totul disolate.

In a. 1520 a trimis Sultanul Suleman II o deputatia la Ludovic, ca se renoiésca tractatele avute; dar necapetand intr'un an nici un raspuns, càci regele acest'a se desfatá cu venatu, solvind pentru un siomu 40 de mii de galbini, Solimanu se redicá cu óstea de la Adrianopolea catra Ungaria, cand regele Ludovic tiené ospetiul seu cu Maria sor'a archiprincipelui Ferdinand al II in urma si imperat, apoi ocupá cetatea Siabatiu dar si Belgradul, unde in contr'a tractatelor a macelat tóta óstea crestina, ér pe Mahomet II a trimis in Banat, ca se se recognosceze trupele crestine, inse n'au aflat nici un ostasi, ei numai popóre pline de frica si spaima.

Acuma tresari regele si ministrii lui, si ne-avend conducatori de óste apti, a incrediut comand'a generala lui Pavelu Tomori, carele mai nainte a fost ostasi, pe urma calugar franciscan si in fine Archiepiscop in Caloccea. Din inceput a fost norocos facia de Pasi'a Bosniei Ferhate, inse sosind aici Sultanul Soliman al II, nimici la Mohaciu, in a. 1526, tóta óstea crestina unde picá precum regele Ludovic (intr'o moeirla, lacuri) asiá si comandantele Tomori, apoi ocupá Banatul, si intrand in Ungari'a a pradat tóte tienuturile intre Dunare si Tisa prin foc si sabie, si in fine ocupá si Bud'a, de unde s'a intors cu

mare jafuri, ducand cu sine o multime de captivi crestini la Belgrad.

Dupa mórtea regelui veduv'a lui conchiamà diet'a tierii la Comorn ca se asecure fratelui seu Ferdinand al II tronul Ungariei, inse in a. 1526 se prochemà Zapolea de rege al Ungariei prin partisanii sei, la Tocaia, si in 14 noemvre se si incoronà prin archiepiscopul Granului.

Vediendu-se Zapolea amenintiat a chiamat intru ajutoriu pe Soliman carele venind cu o multime de ostasi a naintat pana la Vien'a, inse reintorcandu-se de aci a inmanuat corón'a Ungariei, carea a devenit in posesiunea sa, protegiatului seu Zapolea.

Freçarile acestea au durat pana in a. 1538 cand ambii capi au pactat asiá, ca fiesce carele se ocupe acele tienuturi, cari a avut si pana aci, inse numai pana ce va fi Zapolea in viétia, si de cumva fiul acestui'a, daca va avé, se ocupe numai principatul Szepes si dominiile familiare, éra tóte celelalte tienuturi se vina in posesiunea lui Ferdinand. Dupa acést'a capatand soci'a lui Isabel'a, sor'a regelui Sigismund a Poloniei, un prunc, regele Zapolea a reposat in etate de 53 de ani in Mercurea (Szászebes, Müllenbach.)

Isabel'a Zapolya avea de adict pre episcopul Petrovici, carele érá vigieriul corónei, si acest'a in contin corespundea cu Sultanul Soliman, carele sub pretest de a scuti pre principiul minoreen Stefan Joan Sigismund Zapolya, a demandat lui Mehemet carele a fost coman-

datul lui in Belgrad, lui Ulimanbeg din Bosni'a, Alibeg din Sirmiu, si lui Achmetu Michaloglu ca repentin se tréca Tisa pe la Titel. Acest'a dupa trecere de loc a si ocupat forteretiile: Beceiu, Becicherec, Chichinda, St. Miklosiu si Cianad.

Comandantele suprem a regelui Ferdinand: Castaldo a capatat indrumarea, ca cu armat'a sa, carea se cuprindé din spanioli, italieni, nemti si unguri si cu tunuri, de locu se mérga in Transilvania. In Cluju dupa ce veduv'a Isabela Zapolya a edat tóte insigneile regesci, si s'a dus fiul ei la Casiovi'a, Stefan Losionti s'a denumit de comandante suprem in Timisiora; in Lipov'a: Andreiu Batory, in Lugosiu spaniolul Aldana si in Caransebesi Gheorghiu Sered, cari in tot modul intareau forteretiile lor.

In Timisióra se aflau pe langa comandantele suprem Stefanu Losionti bravii conducatori: Gabriel Serényi, Nicolau Bátory, Simeonu Forgács si un Spaniol Gaspardo. Ajungand armat'a turcésca la Timisióra, Beglerbeg a si inceput, in 13 Octomvre, a bombardá murii cetatii inse fara vreunu rezultat. El perdú o multime de turci, si apoi, sentiend cà se apropie St. Medru, pre furisiu s'a retras la Belgrad. Vediend acésta Losionti a pornit dupa turci, si ajungandu-i i-a batut in modu infuriat.

Castaldo suspicioná pre episcopul Gheorgiu Uthiseniciu, cà ar corespunde cu Soliman si ajungend cu armat'a sa, de vre-o 80 de mii,

la Lipova, începù in modu vehement a o bombardá si spargand zidurile cu asaltul au si luat'o din manile lui Uliman, carele a promis a cedá si fortareati'a Cianad. Cu ocase'a transigarii episcopulu Gheorghiu propuné, ca se se accepte promislui lui Uliman, ca se nu interite si mai tare pre Sultanul Soliman, apoi tiené si conventiele cu acest'a.

Dupa ce a lasat la Lipov'a pre Comandantele Aldana cu óstea spaniola, armat'a regésca s'a indreptat catra Transilvania, si impreunandu-se contele Scipio de Arco cu Castaldo, dupa ce s'a incredintiat despre conspirati'a aceluiasi episcop, carele au incheput si de Cardinalu la forteréti'a acestui'a, Alvinu (dóra Alvintiu?) aci l'au si macelat.

In a. 1552 Sultanul Soliman nu numai cá au demandat tuturor Pasielor din Ungaria, Croati'a, Slavonia si Bosnia ca se se impreune, ci si el insusi au adunat la Adrianopolea 160 mii de ostasi sub comanda Beglerbegului Achmet. Intru aceea Pasia dela Buda: Ali au ocupat Sighidinul, de unde au scosu 5.000 de Unguri, opoi s'au dus la Vesprim, care loc dupa asediul de 10 zile l'au si ocupat. In 24: Iuniu, trecand Achmet la Belgrad Dunerea si la Titel Tisa, au ajuns cu trupele sale la Timisióra. Din intamplare Losionti nu erá in Timisióra, ci aiurea ca se póta aduná ostiri; si apoi intielegand de aceste intemplari, au ajuns nóptea la Timisióra prin padurea Jarmotei spre bucuri'a si

curagiul ostasilorui sei, unde se aflau 1000 de calareti nationali, 1500 de pedestrasi parte spanioli parte Boemi.

Intru aceea au inceput Achmet tare a bombardá unu redut cu dóua baterii, de cate 8 tunuri mari, in catu ostasii regesci au debuit se se retraga de acolo si dupa doua dile si din redutul alu doilea la drumul acoperit, si Gaspar do cautá se astupe bresi'a mare. Aici au debuit el se amenintie, cá pre cei ce voru fugi, i-i va nimici el insusi cu propri'a sa mana si apoi cu ostasii lui incuragiatu au erupt din cetate unde au si omorit pre Pasi'a de la Nicopolea.

Achmet au inceput a desperá cáci nu numai a perdut multi ostasi ei inca si au gatat praul de pusca si glontiurile, dar si Losionti a patit asemenea. Intru aceea Pasi'a de la Natolia a trimis lui Achmet un succurs de 1000 de spahii si o provisiune mare de recerintie belice; lui Losionti asemenea i-au venit de la Toma Varconi un ajutoriu de vre-o cativa inimosi soldati, cari au adus si o cantitate de bani.

Turcii de nou incepura a bombardá cetatea in cat Losionti a debuit se se retraga din drum in turnul deasupra portii. Aci a inceput el a animá pre ostasii sei dicand: ca daca vor peri vor dobendi ceriul si nemuirea, éra aici numele etern, si asiá a durat asediul 32 de dile, dupa cari trebui se se retraga si d'aci in cetatiue.

Nepodentu-se mai mult aperiá cetatiuea, lui Losionti s'au facut propunerea se capi-

tuleze, căci ar fi nedreptate a sacrifică asiá bine meritati barbati si a-i ingropá sub ruinele cetatii pe cand tiér'a va avé lipsa de ei aiurea. Spaniolii de alta parte asemenea amenintiau, că ei de sine vor capitulá, din care cauza Losionti fu silit a propune inamicului capitulati'a sub conditiune ca ostasii lui se póta esi de aci cu tunurile sale, si cu cele de lipsa. cu puscile si acaraturile lor si flamar'a falfaitóre si ca se li se dee un cortegiu sigur pana unde va fi de lipsa, ca se nu patiesca vre-o dauna.

Achmet la tóte acestea s'a invoit ba inca a imanuat lui Losionti un firman scris de propri'a sa mana, prin carele tóte cele cerute le acórda. In alta di esind ei afara din ruine fu óstea regéseca incungiurata si nimicita. Aducand turcii naintea lui Achmet pre greu vulneratul Losionti acest'a a inceput a ocári pre Achmet pentru calcarea promisiunei sale; dar Achmet a demandat, se-i taie capul lui L. si piciórele, apoi umplandu-i trupul cu pléva, si dupa ce l'au condus pe Sulitia pintre óstea turca, l'au trimis la Constantinopolea in semn de triumf. La Lipov'a in contra dorintiei ostasilor sei spanioli, si alui Petru Zara (dóra tieranu?) carele a promis că elu insusi va conduce apararea cetatii, Aldan'a s'a indepartat de acolo si a ordinar a prea implé tunurile, ca se se sparga, si apoi detonarea lor s'a audit si in departare de 15 mii de pasi si asiá Banatul a ramas fara aparatoriu.

Prin caderea Timisiorii cadiura tóte locurile

banatiene in manile turcilor, ba inca acestia incepura a trece si peste Tis'a, unde batura o armata mare regésca sub conducatorii Erasm Taifel si Sforza Palavicio, ba inca acest de pe urma si cadiu in captivitate. De aci plecara spre opugnarea Agriei (Erlau) inse fura cu bravura respinsi de catra Stefan Dobo de Rusca, prin ce regele se incuragiá, de au conchiemat la Siopron (Ödenburg) o dieta spre consultare in caus'a respingerii inamicului, totodata trimisa pre Castaldo si Batory spre asigurarea Transilvaniei, si la sultanul Soliman o solie spre ai sciscitá intentiunea lui.

Soliman se decherá cá debue se apere pre orfanul regelui Ioanu Zapolya pre cum au facut si cu acesta, si apoi au chiebat pe Petrovici, carele se aflá la veduv'a Isabela in Polonia, spre ocuparea comandei in Lugosi si Caransebesi.

Petrovici veni cu o armata compusa din aratori, si asiá au fost usior lui Franciscu Tai si Mateiu Sebestin, a-i prefugá, si pre Petrovici a-l maná napoi in Polonia.

In a 1556 naintand turcii in tóte partile, Petrovicii au conchemat la Mercurea o dieta, si au poftit pre Isabela si minoreul ei fiu. Isabela si fiul ei, acuma de 15 ani veni in Transilvania sub spriginul unei armate de poloni, moldoveni si tiereni. In Cluju o intimpiná un ambasador turcesc, carele o decherá de tutrice a fiului ei; apoi ea trimisa pre Petrovici de comandante la Lugosi si Caransebesi, bá inca avu cutesanti'a a trimite in a 1558 o solie la regele Franciscu Henricu al

III spre ai peti pe prince'sa lui dupa fiul ei, si a esoperá la Soliman restituirea Lipovei si a Timisiorii. Henric tóte promisa, inse Elisabeta reposà in a 1559, éra fiul ei luà titul'a de rege sub numele : Ioan II Sigismund, si intielegand cà regele Ferdinand vre se incheie pace cu Soliman, s'au rogat de acest'a, ca se-l protegédie, ce acest'a au si facut, inse nainte de incheierea pacii muri Ferdinand.

Nesuccedend pacea sub Macsimilian I din caus'a cà Ioan al II Sigismund facea prè mare pretensiuni, Ioan, si Hasan pasi'a din Timisiór'a plecara contra aceluia, apoi Ioan si, ocupà Boro-sineul éra Hasan Pancota, inse la Debrezin ii batura ostirile lui Macsimilian, in urmarea caror'a Ioan si cerù protecti'a lui Soliman, pre carele venind la Belgrad cu o inportanta armata l'au si salutat, la ce Soliman i-au oferat un scaun inalt, pre carele altmintrenea el insusi 'l intrebuintiá, l'au chemat la prandiu, si tot deuna ii dadé onorele de rege.

De aci plecà Soliman spre opugnarea Sigetului, unde Soliman si muri, dar si comandantele regese Nicolau Zrini pe langa tóta bravur'a sa i-si perdù viéti'a.

Selim al II returnà la Belgrad spre petrecrea cadavrului a tataneseu la Constantinoplea, lasand in Ungaria pre Vezirul seu spre continuarea belului, si nu mult dupa aceea facú cu Macsimilian un armistitiu pe 8 ani asecurand lui Ioanu al II tóte tienuturile, ce le posiedea atunci.

Tureii jalusi de invingerile sale a pretiuit Timisior'a ca si Buda si Belgradul, si de aceea asiediară in Timisiora de comandante pe cei mai bine meritati barbati in demnitate de pasia cu două codi de cai, precum au fost si cel d'antaiu pasia : Hasan, ér forteretiele Ciacova, Versetiul, Iarmota, Becicherecul, Becei, Panciova, Cheve sêu Cuvin, Horom, care de dupa ingradirea sa cu Palisade tari se numea si Ujpalanka, Rusiava si cele lalte se concedéu Beilor, cari adunau tôte darile de capu, de la vite, oi, cai si porci si le trimiteau la Timisóra, tacand de alte asupriri despotice pentru care tôte coloniile romane si serbesei se raspandeau care in cotr'o catra munti, unde crestini nu se persecutau.

In a 1586 demandă Vezirul mare Sinan transilvanenilor, pre carii îi numea sclavi si cani, ca se castige 50 mii de suliti pentru armat'a otomana, ce va intră in Ungaria, se o provada cu arme si unelte, cu lucratori si grau, carii se astépte la Dunare cand va sosi el.

La acést'a iritandu-se Vod'a Transilvaniei Sigismund au facut pact cu domnii Aron din Moldova si cu Mibaiu din Muntenie, ca se scuture jugul turcesc, dar si cu regele Rudolf sub conditi'a, cà daca nu va avé el fiu trupesc, se se reincorporésca principatul mare a Transilvaniei cu Ungaria.

Sigismund au asediat la Lugosiu si Caransebesiu de comandante pe Stefan Bocskai, carele au si cautat se intarésca fortaretiile.

Intru aceea reposand in a. 1585 Sultanul Amurat al III, s'au suit pe tronul Mahamet al III carele au si trimis o armata mare, intre care se aflau si multi tatar, sub comand'a lui Ferhate, si intrand in Muntenia (Walachei) au devastat toate teneturile, ocupand Tergoviste si Bucuresti, inse sosind in ajutoriu Sigismund cu 25 mii de armati mai cu s'ema Secui, el cu romanii de acolo batura pre Sinan prefugandul peste dunare, de unde apoi cu rusine s'au dus la Constantinople.

Nainte de ac'est'a intielegand Mihaiu Voda cumca de la Vesprim se intore catra Serbia si Bulgaria nesce tatar, ii persecuta cu o'stea sa, pana ce nu ajunsera la Rusiava, unde intrand Mihaiu impreuna cu ei au macelat 7 mii de turci si ca o'menii sei franti de macelarie se nu adorma au dat se verse tot vinul, carele se afla acolo, apoi au trecut cu o'stea sa la Giurgevo, Nicopole si la Sofia devastand toate satele turcesci cu foc, si ocupand un transport de bani, cu aceia s'au intors napoi.

Secuiul Albert Kiralyi, carele au fost trimis intru ajutori lui Eremia Moghila, urmatoriul lui Aron, au batut pre vezirul Ferhate la Silistria, unde au ocupat si flamur'a mare verde a otomanilor cu o multime de codi de cai.

Din alta parte Georgiu Barbeli au batut la Faget o'stea turcesca trimisa de catra pasi'a Timisiorii Soliman, apoi au ocupat Lipova, unde i s'au predat si Beiul, dupa ac'est'a Cianadul, Aradul, Vilagosiul, Ineul si Pancota.

Incuragiat Sigismund prin aceste invingeri s'au dus la imperatul Rudolf la Praga, ca se se consulteze în privinți'a întreprinderilor în a 1596. Fiind el îndepărtat, locuitorii din partea Lugosiului și a Caransebesiului cu alți învecinați creștini au avut curajul a se apropia de Timișoara, unde au măcelărit 800 de turci, cari pornira către Buda. Acuma Sigismund de loc s'au întors napoi, și a conchemat o adunare la Cluj spre consultare, cum s'ar putea întâlni ostășii din Lipova, și cum s'ar putea trimite ajutoriu la Voda din Moldova pre carele l'au înspăimântat pași'a de la Belgrad Hasan, carele mai înainte au fost în Timișoara.

Stefan Bocskai banul Lugosiului și a Caransebesiului capătă sarcina, de a apăra Varadinul (dora Oradea. Trad) și așa mai înainte se îndreptă către Lipova pre carea pași'a Timișoarii cerend ajutoriu de la pași'a Belgradului, și apoi ajungand aici 16 mii de tatari și 5000 de ianiciari, Sigismund de loc îi atacă și îi prefugă până la Panciova, de unde foarte puținii trecura Dunarea la Belgrad. Turcii au pierdut 10 mii parte morți, parte captivati. La această cerere Sultanul pasiei de la Buda, că de loc se trimitea sub conducerea pasiei Giafar 40 mii de ostasi spre scaparea Timișoarii și pre reintragirea Transilvaniei cu imperati'a sa; dar de alta parte trimisa 350 de mii sub conducerea vezirilor Ibrahim și Cicala spre ocuparea Ungariei și spre propășire până la Viena.

La această înspăimântându-se Sigismund după opugnarea de 40 zile a Timișoarii, se în-

departă de aci si trecand muresiul la Lipova se impreună cu óstea imparatésca sub archiducele Maesimilian.

In a 1598 au cedat Sigismund principatul seu imperatului, primind principatul Oppel in Silesia, inse cainduse s'au intors prin Polonia, intr'un port schimbat in Transilvania, unde de nou se alese de principe in anul 1599. Dupa acést'a de nou intră in negotiatiuni Sigismund cu imperatul, cerend mai multe tienuturi in Boemia.

Dupa acést'a fu chiebat Sigismund in Polonia, unde se află frateseu cardinalul Andreiu, apoi si acestui cedă principatul seu, si carui au jurat Secuii credintia, pre carele l'au intarit si sultanul, daruindui o flamura, sabie si buzdugan.

Miehailu bravul prin denuncierea cardinalului Andrei i-si castigă inimiziti'a turcilor, si spre resbunare intră cu ostea sa in Transilvania, unde batú la Brasiovu pre Secui; dupa aceea batú si pre cardinalul aprópe de Sibiu, si in a dóu'a bataia acést'a si perí.

Dupa acést'a érase se ivi Sigismund, pre carele adorintii lui de nou 'lu alesera de principe in a 1601, apoi cu armat'a sa si cu o númeroasa militia turcica caută se opréscă pre Mihailu Voda, inse fu respins pana catra marginile Poloniei, dar si de alta parte venea si generalul Georgiu Bast'a, si asiá au debut Sigismund a treia óra se abdica de principatul seu, inse agrationandu-l imperatul Rudolf s'au dus la Praga unde dupa óre-si cativa ani au si murit.

În urma au debuit Mihaiu se cedeze lui Basta tôte locurile cuprinse de el, de si nu cu buna invoirea sa, destul că după împreunarea ostirilor romane cu cele imparatesci, Basta fara de veste 'lu prinsa si ii taià capul. Unii scrietori dic: că ar fi prins imperatescii corespondinti'a lui cu pasi'a Timisiorii: Betese séu Petta, în care se rogà de ertare la Mohamet, numai ca se póta si mai departe domni peste tiéra si se-si castige si Transilvania.*)

Dupa mórtea lui Mihaiu indemná pasia acest'a prin cutare Moisa Székel, că transilvanenii se se desparta de Austria, căci altmintrene nici odata nu vor trai în pace, si sub turci vor trai mai bine; apoi Albert Magnus, Gabriel Betlen si Franciscu Reday 'si adunara o armata, inse pre acést'a o resfirà generalul Basta la Alba-Iulia.

Acuma inspaimentandu-se Moisa Székely cu intrég'a sa familia s'au dus la Thimisióra, unde pasi'a Betesse au capetat demandetiune de la Sultanul, ca pre Moisa se 'lu asiedie în principat, si în tot modul se ii usiureze reintórcerea lui în Transilvania.

Armat'a compusa spre acest scop se cuprindea

*) După o traditie vechie vrend Mihaiu Voda a pedepsi pe necredintiosii Sasi, au dis că carele nu va sei dice tatal nostru în limb'a romana, va fi pedepsit, inse Sasi cari altmintrene toti seiu romanesci, peste nópte invetiara Tatal nostru; după acest'a ca se prinda pe Sasi disa: carele nu va sei dice: Urda, Burda, Domne Mihaiu-Voda! va fi pedepsit, la acést'a respunsera Sasi: Hurdudu, Burdudu! Domne Mihaiu Voda! si asiá nu scapara de pedépsa. Trad.

din turci, tătari și secui, cu cari au fost usior a ocupá Lugosiul și Caransebesiul, unde Moses au asediat de ban pre Petru Huszár.

Intru aceea generalul Basta au pactat cu Radul, urmatoriul lui Mihaiu în Voivodat. Pana ce Basta s'au retras cu mic'a sa oste într'un castel langa riul Samosiu, rebelul Gavril Betlen au devastat provinci'a, și apoi s'au asediat cu óstea sa la Brasiovu, inse aci, în 20 August 1603 l'au atacat Radul cu óstea vechementer, în cat pasi'a Bettese au debuit se fuga cu turcii și tătarii sei, éra Moses lovit de un derab de glontiu au picat mort. Aci or picat 4000 de turci, tătari și secui, afara de o multime de captivi, și apoi Radul au aflat atatea flamuri séu stindarde, în cat dintru acelea au trimis imperatului 150 de fruste. Bettese s'au retras cu mare necas la Timisióra.

Rebelul Gheorghiu Betlen s'au retras catra Lugosiu, la tiermurele Timisiului, cu intentiunea prin Faget a sucure intru ajutoriu lui Bocicaiu în Transilvania, inse imperatescii Ludovicu Rákoczy și Dampie i-au atacat nóptea când mai bine dormeau, și i-au imprasciat în tóte partile. Bettese au fugit în camesia catra Timisióra, Betlen afúrea, și ostasii lui în padure.

Bocicai au implorat spriginul Sultanului Achmet și capetand în bani 100 mii de galbeni și ostasi destui, au batut pe Georgiu Basta, au intrat în Austria și Stiria, au devastat tóte, și au dus în captivitate la Constantinopolea, ca pre nisce vite, 80 de mii de persóne din ambele securi

prin sucursul haiducilor ungurești, cari vindeau pe părinții, frați și surori.

Reintorcându-se Bocicai la Buda fu prochemat de către comandatele turcești de rege al Ungariei, și l-au încoronat cu coroana candra a despotilor din Tracia.

După aceste turcii ocupară mai multe fortărețe din Ungaria, înse Bocskay vedind împărțirea otomană atacată de către Persi și că în Națolia s'au născut o mare răscoală, au aflat de bine a pacta cu imperatul, renunțând la titlul de rege al Ungariei, numai ca se-și asigure principatul său în Transilvania, carea, de n'ar avea prunci trupești, se fie cedată imperatului. În acest timp imperatul Rudolf au cedat Ungaria fratelui său Matei al II.

În octombrie 1607 au abdis Bocskay de demnitatea sa, și țier'a au ales sîși de principe în februarie 1608 pe Sigismund Rákoczy, carui Achmet au imănat însemnele țerii prin Mustafa Chiuperlii. Acuma Matei au trimis pe ambasadorul său Negroni la Constantinopol spre reclamarea Transilvaniei și a locurilor apartinătoare pe bază a tractatelor, înse turcii au răspuns, că ei nu știu nimica de acele tractate, și că Bocskay n'au putut ceda principatul, carele n'au fost al lui, ci a Porții otomane. — Regele Matei vedind țier'a sa devastată au debutat se întărește pacea cu turcii pe 20 de ani.

Întru aceea frecările între turci și cei împărătești durau în continuu, și apoi în diet'a din Pojon se prochemă Iosif fiul lui Leopold de rege al Un-

gariei, si in consiliul aulic din Viena s'au ordinarat in tot modul a ocupa Belgradul si Rusiava, si stremtoarea de la port'a de feru, ca se poata mai usor intra in Romania, si apoi in tierile turcice. In urmare a acestor'a Belgradul se ocupa de catra cei regesci; inse in urma éra si fu reocupat de catra turci.

In a. 1696 au ajuns la Timisiora o armada turcica spre respingerea crestinilor, si dupa o lupta crancena in fine se retrasera catra Panciova.

In a. 1697 s'au postat turcii intra Petrovaradin si Sighidin, inse cei imperatesci ii atacara in 11 Septembre sub conducerea principelui Eugen de Savoien, in cat la Zenta au perit 20 de mii de turci, si tot castrul lor au picat in manile crestinilor.

In fine se incheie pactul din Carloveti, ca fiescicare parte ostasitoare se remana in partile care le au avut pan a aci, ca Timisiora se remana sub turci, Aradul sub cei imperatesci, éra toate celealte fortaretie se se rada, riul Muresiu si pescariul se fie comunu.

Acuma sub auspicii mai bune venira mai multi serbi din Serbia antica si se asiediara in tienuturile de langa Tis'a. Archiepiscopul Arseniu Cernovici consecra de Episcop la Caransebesi seu Versietiu pre Spiridion Sitibitia, éra la Timisiora pre Isaia Diacovici, carele au transpus resiedinti'a sa la Becicherec. Episcopul Cenadului Stefan Teleghesii au trimis la Timisiora pentru catolicii sei un protopresviter, dar pe

langa alti misionari impresciati aveau si iesuitii in Caransebesi o casa misionaria.*)

In a. 1715 ocupara turcii de la Venetiani Morea, si era frica ca dupa debelarea Venetianilor Sultanul nou Achmet al II va indrepta ostirile sale in contra Ungariei, ca se poata reocupa era locurile cedate prin pacea de la Carloveti.

Turcii trimisera la Viena pre un Aga spre contielegere cu consiliul belic de aici, inse ne-succediend transactiunea dorita, consiliul acest'a dispusa ca o armada de 60 mii se fie sub comand'a principelui Eugeniu, alt'a de 30 mii sub comand'a contelui Guido Starenberg, si a trei'a de 20 mii sub generalul Heistern; din alta parte si turcii se intrarmau.

Sultanul prevedea ca antaiul atac va fi in contra Timisiorii, si asiá el au curat si mai tare a o intari, si spre acest scop au trimis 30,000 de lucratori din Muntenia, cari n'au putut solvi tributul seu, apoi radicand o armada de 200 de mii, parte turci parte tatari, o parte au indreptat'o catja Dalmatia, ér alt'a catra Dunare.

In Petrovaradin comandá Baronul L e f e-

*) Aici au faent Griselinii o eróre, cáci aflandu-se atunei in Banat multi turci, acestia n'au putut rabdá intre sine pre numitii Episcopi ca inimicii ai lor, apoi serbii s'au asediat din colo de riul Muresiu, unde Isaia Diacovieiu au fost Episcop in Ienopolea in a. 1696 si nu in Timisióra, unde se aflá Episcopul romanilor, independent de serbi Ioanichiu Vladisavljevici. Da dupa opugnarea Timisiorii in a. 1716 au venit in Banatu si episcopii serbi, inse pana aci nici de cat.

haltiu, si acest'a au ocupat mai nainte de la turci Mitrovitia, apoi si fortereti'a Rasitia.

Principele Éugeniu au concentrat armad'a sa pe langa Petrovaradin, éra turcii intra Semlin si Bavaniste. Turcii facura pod peste Sav'a, éra Eugen trimisa in contra lor spre recunoscere pre generalul Pálffy cu 1600 de calareti, nemti, unguri si serbi, carele dupa o lovire de patru ore au perdut 400 de ómeni, intre cari fú captivat si generalul Breiner, pre carele apoi turcii mai tardiu l'au si macelat.

Dupa acest'a se tienu in Futoc un consiliu belic, si dupa ce au mai ajuns la Sighidin o armada de 14 mii sub principele Vürtemberg, Eugen indreptà óstea sa catra Petrovaradin. Turcii in numer de 150 mii, dintre cari au fost 40 de mii de ianiceri, 30 de mii Spahi, éra ceilalti tatari, romani, arnauti si asiatici, si incepura atacul; inse intru atat'a fura batuti, in cat au perdut 30 de mii, si perdura si intregul seu castru, in 5 Septembrie 1716, unde se aflau 150 de flamuri si stindarde, 150 de tunuri, 5 codi de cai (de la pasii cadiuti) si apoi si insusi vizirul mare in alta di murí la Carloviti.

La acésta invingere tóta crestinatatea din lume s'au bucurat dar si papa au trimis lui Eugeniu o sabia si palaria santita, apoi crestinii au trimis catra Timisióra 16 regimente de calareti sub contele Pálffy si 10 batalióne pedestrasi sub principele de Vürtemberg. Pálffy au vrut se tréca Tis'a la Jabali, inse fiind ap'a mare, au tre-

cut la Zenta, unde au mai batut un corp de Spahi, si apoi s'au si apropiat la 10 mile catra Timisióra.

In 25 August 1716 au ajuns la Timisióra si insusi principele Eugen cu dragonerii sei, impreuna cu principele de Vürtemberg, si apoi fiind cà imprejurul Timisiorii se aflau multe mo-cirle si lacuri, asià au debuit mai nainte se face puncti peste ele.

Mai nainte fû atacata cas'a de distractia a pasii, asià numita fantan'a pasii (acuma Praesidenten-Garten) afara de Palanca mare (unde e acuma locul tergului si mormintii) si apoi si o mosiea din jos de Palanca; la ce turcii au dat foc la intregul suburbiiu.

Acuma se incepura a se face siantiurile si transielele imprejurul cetatii. In 8 Septemvrie se lati faim'a. cà se apropie 14 mii de tatars, ca se devasteze tiér'a impregiurul Timisiorii, si se impedece furagirea armadei crestine. In 9 Septemvrie escusera antai'a óra din cetate turcii, ca se impedece pe lucratori, inse fusera respinsi. In 22 sér'a se indreptà Palfy in contra turcilor, cari venisera catra Timisióra ca se incuibe 12 mii de Spahi si tatars in cetate; inse dupa ce ii veni in 23 spre 24 nóptea un sucurs de 11 bataliône si 24 de tunuri, si sosi si insusi principele Eugen se incepù batai'a, unde picara 4000 de turci. Intentiunea turcilor erá ca pana ce vor atacà pre crestini, turcii cei din cetate se erupa din dosul crestiniilor, inse s'au insielat, cà atacul din afara s'au intemplat cu o óra mai nainte, si asià n'au

esit din cetate; se dice că cei din afara au fost 27 pana 28.000 de turci si tatari, dintre cari mai mult a patit 600 de ianiciri, apoi dupa ce fusera acestia respinsi esira afara turcii din cetate cu infanteri'a si calaretii sei, inse fusera respinsi.

Crestinii aveau mult de lucru cu pregatirea spre asaltul cetatii, căci si Begheiu au esundat, si asiá putien folos aveau de siantiurile facute, pentru că intrase ap'a in ële, dar turcii in contin puscarea cu tunurile lor din cetate; intr'acést'a si crestinii puscarea cu catra cetate, si au cauzat mare dauna tunurilor turcici, mai ales in 12 octombre. Se se fie tienut turcii mai vre-o 3 zile crestinii ar fi debuit se se retraga in corturile de érna, căci in continu ploia; in 13 se vediu de pe cetate o flamura alba, ca semnu de capitulare, si apoi venind afara comandantele cetatii Ahmet Aga si Ali Efendi, in cetate se dusera ca chizasi contii: Valis si Filipi, apoi se incepù pactarea.

Drept facut'a capitulatie turcii au esit cu muierile si pruncii lor, si spre transportarea efecturilor lor erau spre dispositia 1000 de cara, ca se le duca pana la Borcea aprópe de Panciova; armatii lor, pre cum pedestrasii, asiá si calaretii esira cu flamur'a valvaiata si cu music'a si capetara din tienuturile aceste provisi'a cea de lipsa spre nutrire. lasand in cetate tóta muniti'a si tunurile lor. Slavii si alti crestini, cari de mult au acceptat religi'a mohamedana, nu s'au potut retiené, ci numai desierterii de sub timpul ase-

diului. Romanii, Serbii, Armenii, jidovii si alti straini din Timisióra, au putut cu efectele lor liberu remané aci, séu a se indepartá, éra Coritii (un soiu de lotri) se fuga catra Belgrad, si cei ce s'au dus de aci au putut liber a vinde tóte bunurile si efectele lor.

Garnisón'a turca constá din 12 mii de ostasi, inse nainte de asediu erau 18 mii. Intre tunurile lasate aci erau 120 de tunuri varsate cu pagiura imperatésca austriaca inca din a. 1552, cand turcii au ocupat Timisiora.

Dupa acésta stralucita invingere principele Eugen s'au indepartat de aci, lasand de comandante a cetatii pre contele Franciscu Paul de Valis, éra comand'a generala peste armad'a si guvernarea tierii au concrediut'o contelui Mercy.

Apropiindu-se contole Mercy in 8 noembre, garnisón'a turca din Panciova, carea avea provisiune destula, au vrut se se opuna lui, inse audiendu trei puscaturi de tunuri, ca semnu cà aci nu póte capetá nici un ajutori, au capitulat, si asiá turcii s'au dus catra Belgrad fara tóte armele. Asemenea au capitulat si garnisónele din Cuvin si Palanca-nóua, inse cea din Rusiava nu s'au putut constringe spre capitulare cáci pe atunci lipsiá artileri'a grea.

Dupa aceast'a se escà necesitatea de a ocupá si Belgradul, si spre acest scop armad'a imperatésca a inceput a-se pregati (anul 1717) si érá gata spre pornire, apoi desi nu asiá numerósa, ca

in anul trecut, dara totusi plina de curagiu dupa atatea invingeri.

Momentóse au fost cuvintele ce le au dis imperatul Carol al VI catra principele Eugeniu la despartire: „Principele meu, eu Vi-am prepus pre un general, pre carele se 'lu ascultati, si sub acaruia nume se efectuiti tóte operatiile!“ si apoi imanuandu-i o cruce cu brilante, i-a dis: „Se nu uitati cumca aperiati pre acela, carele au versat sangele seu pe cruce, pentru omenime, — sub conducerea lui Ddieiésca atacati, si invingeti pre inamicii lui, si a numelui crestin.“

In a. 1717 in maiu ajunse-se Eugen la Futoc, si concentrandu-si tóta óstea au trecut peste Tis'a in Banat, si generalului Mercy au incredintiat o armata frumósa ca se scóta pre turci din Rusiava, care avea garnisóna mare, dar si bune bastióne, si prin aceea se taie tot sucursul Turcilor din Belgrad. Turcii pricepend intentiunea crestinilor vre-o 10.000 se indreptara, ca in societate cu garnisón'a din Rusiava se invinga óstea crestina; ce pricepend Mercy se retrasa, inse un despartiament de siaiche si Inntri, care erau se duca acolo munitie si trupe, neavend din afara nici un ajutori fu atacat de catra turci si captivat.

Avend Eugen intentiunea in tot modul a ocupá Belgradul s'au postat cu armat'a de la culmele Svinitiei pana la siesul Belgradului, asiá ca

arip'a drépta au ajuns pana la Dunare, éra cea stenga pana la Sava, si asiá se începú bombardarea cetatii cu 100 de tunuri. In 16 August tare de diminétia începú atacul cel mare, si in intunerec se paré, ca crestinii vor perde batali'a, inse reserind sórele norocul se întórse, si turcii incepura a fugi perdiend tóte castrele sale, si prefugandu-i husarii si serbii cari nu li dedéu pardon. Dintra crestini cadiura 2000 morti, si mai in colo 11.800 de vulnerati. In diu'a urmatória capitulá Belgradul, si apoi turcii mai parasira Siabatiul, Rama, Crocica, Semendria si Semendriaserbica, apoi si Mehadia din Banat.

Vizirul mare se retrase catra Nis'a cu armad'a sa de vr'o 30.000, si un alt corpu se indreptá catra Rusiava spre aপরare, inse Mercy ii inprasciá. si asiá confiniile militare se desiertara tóte pana la pórt'a de feru.

La consiliul Angliei si Holandiei fú aplecata Turci'a a pactá la Posaroveti cu crestinii pe baz'a pre cum posiediura, adeca imperatului remasa Timisióra cu Banatu intreg, muntii de la Rusiava si Negotin de o parte, si de alta parte cei de la Belgrad impreuna cu forteretiele din districturile Serbiei, Maciovei, Semendriei si Columbaciului. Tot odata se regulara confiniile Munteniei, Moldovei, a Poloniei si Transilvaniei, éra Croatia remasa asiá, pre cum s'au pactat la Carloviti. Pe langa aceea s'au conces crestinilor calatoria libera catra Palestina, éra rebelii Unguri:

princiul Rakoczy, contii: Berenziny, Eszterházy, Forgács, Vay, Záký fura scutiti la turcii.

Dupa atatea resbeluri Banatul era desiert de impoporatiune si plin de lacuri si mocirle; inse pamentul era atat'a de fructifer, in cat nu era lipsa de gunoire, carea si altmintrenea aci era necunoscuta. Imperatul Carol al VI, si Maria Teresi'a nisuien in tot modul a radica cultur'a in Banat, si marsialul campestru Franciscu Mercezy era barbatul acel'a, carele au fost in stare acest'a a o efectui.

Dupa asigurarea Banatului din tote partile, se apuca generalul spre infrumsetiarea Timisiorii, carea atuncea era mica si intra ambele palance cu forte putieni locuitori. Mosieele se prefacura in biserici crestine, si inca cea mare in parochiala sub Iesuiti (acuma biseric'a Seminariului), care era si catedral'a Episcopului Cenadului, Ladislau Conte de Nádasdy; era cealalta mosiee se facu in biserica pentru franciscani (acuma biseric'a piaristilor) langa port'a printiului Eugen. In Caransebesiu avu romanii si serbii un Episcop era in Timisióra se asedia Episcopul Vincentiu Ioanovici.

Crestinilor se concedé in tote satele romane si serbe a radica biserici dupa ritul lor.

In medilocul acestor intreprinderi fu generalul Mercezy chemat in a. 1719 in Sicili'a spre debelarea spaniolilor, inse dupa pactul din a. 1722 se intorse erasi in Banat. Spre administrarea

buna densul fondă provisoriiile camerale in Timi-siórá, Becicherec, Cenad si St. Miclosiu, Ceacova, Lugosi, Versieti, Lipova, Faget, Caransebesi, Ru-siava séu Mehadia, Panciova si Palanca nóua; éra in Serbia: in Semendria, Columbaci si Negotin.

In tóte aceste districte el asiedià cate un'a provisorie, éra in satele mai mari cate un Cnez, si peste mai multe sate cate un Oberenez, cari toti debuiau se substérna socotile lor Coman-dei generale, si scrisorile le duceau husarii séu haiducii.

Fiind cà erá cu greu a aflá ómeni esperti si in limb'a romana si serba, asiá au debult se se concéda atare provisorie si peste dóue séu trei districte. Asiá in Lugosi s'au aflat in a. 1726 un monument de marmore, cumea cutare Ioan Ratide, de nascere din Meedi'a, au fost provisor peste Lugosi, Lipova si Caransebesi. Inscripti'a suna asiá: „Aedificata haec ecclesia per me Ioannem Ratzdam de Meadia, su-premum praefectum inclitorum districtuum Lu-gosi, Caransebesi et Lippa anno 1726.“

Fiind cà inpopulati'a Banatului erá tare sca-diuta asiá densul au adus colonii din Germani'a, Itali'a si Spani'a. In Biserica-alba, St.-Petru, Zaderlac, Besinova-nóua, Ujpeci, Detta, Cudriti, Bruckenau, (Pisichi'a) Gutenbrun din tiér'a sva-bésca, in Mercydorf (rom. Carani) din Italia, in Aradul-nou si in Iarmota au asediat nemti, inse cu locuintia despartiti de romani, in Beci-cherec spanioli din Biscaia, cari numeau orasiul

acest'a Barcelona-nóua, inse neindatinati cu eshalatiile locurilor mai toti perira.

Densul au adus aratori si manufaptori distinsi, mai ales din Itali'a; pre aratori ii asiediã pe langa Timisióra, Detta, Versieti, si Biserica-alba.

El curã a instruí pe ómenii nostri cum ar poté intrebuintiã colorile din roiba si cum s'ar poté stóree oleu fin din sementi'a calarabilor, cum s'ar poté cultivá sementiele de bucate. In Versieti si Lugosi au procurat instruarea in manipularea cu viti'a de viie, si cum s'ar poté imbunatati vinul, cum s'ar poté nobilitá pomii, si spori cultur'a matasei; mai ales in Versieti si Biserica-alba. Mercy au debuit se dictéze pedéps'a mortii in contra destructorilor a acestor arbori si de dóue séu de trei ori au si efeptuit'o.

Densul au procurat defigerea unor locuri naintea cetatii pentru lucratori si manufaptori, unde apoi s'au radicat multe càsi; asiã aci erã o móra pentru hartie cu diferite masine, trageri de drot de fer, faurii si presuri holandice spre dobandirea oleiului din calarabi; aci sau asediat lucratori de argint, tien, messing, fer, si de lemn, caltiunari si croitori; aci se fabricau palarii; aci erã o fabrica de panuri, si fabric'a pentru metasa.

Densul au procurat saparea unuia canal de la Faget pana la Becicherec intr'o lungime de 16 mile germane.

Sub decurgerea timpului acestui'a s'au fini in a. 1730 tóte casarmile din Timisióra; planu cetatii fu mai latit in cat si pórt'a forforosiului

(acuma pòrt'a lui Eugen), capetà locu in lontru. Civillii s'au indrumat ca se edificeze casì noi, impartindu-le fondurile recerute si asià au capatat cetatea frumseti'a si regularea de acum.

In a. 1732 a capatat fratii minori a St. Francisc 50 de stanjeni de pament si caramidile necesarie spre edificarea bisericei sale, carea apoi sau si finit in 16 luni. Alt fond s'au dat si franciscanilor de schit'a mai severa la pòrt'a Lugosiului in lontrul Palancei*). S'au defipt si un loc pentru palatul lui; alt loc pentru biseric'a natiei ilirice si pentru locuinti'a episcopului; cas'a pentru magistratul serbesc din a 1718, si cel nemtiesc. Acestea tóte s'au infiintiat in a. 1730, si s'a pus inscripti'a:

Olim quid fuerim, praesens insigne docebit;
Moenia quae circum Turcica structa vides,
Caesareis vicit princeps Eugenius armis,
Quae tibi nunc fulgent, Mercius arte tulit.
Dent autem Superi, postrema in saecula mundi
Optata hac semper conditione fruar;
Qua fruor augustis aquilae dum protegor alis,
Dum regit haec Scepтрis
Austria diva suis.

Adeca: ce am fost eu óre cand-va, va aretá (invetiá) insigniile presinte, bastiónele turcesci ce le vedi radicate imprejur Principele Eugeniu le au invins cu armele imperatesci (cesare); ce acuma ti stralucesc, acestea le au facut Merci prin arte. Se deie cei de sus, pana in cei mai de pe urma

*) Biseric'a aceast'a e acuma darimata si se afla monumentul ei afara de murii cetatii.

seculi a lumii; ca sub acésta dorita conditie tot-deun'a se folosese, ce folosese sub protecti'a aripilor vulturului imperatesc, cand domnesce Austri'a diva cu acéste scepturi.

Tot-odata se lucrà la spitalul militariu, si la alte edificie publice si private. El au procurat asiediarea unei masine cu aparate de roti in fabric spre adaparea cetatii, sub pament, cu apa buna si sanatósã, carea apoi manã afara tóte necuratiile*). Activitatea acestuia mare barbat se latia si afara de cetate. Sub comand'a lui generala fortaretiile de la Rusiava vechie s'au mai marit si intarit; Rusiav'a nóua, Meedia, Cuvinul si Panciova s'au intarit de nou. Pe langa ace'a s'au radicat edificii pentru provisorii, subprovisorii si subordinatii amplotiati din districte, si s'au proiectat planul, cum se se radice casarmele in locurile de capetenie.

Escandu-se in a. 1733 resbelul intre cas'a austriaca si Francia impreunata cu Spania, Mercy fù chiebat la Italia spre ocuparea comand'ei supreme la armata, cedandu-se comand'a din Banat baronului Engelshofen, inse sub murii cetatii Parm'a picã cu sabi'a in mana si 'si finí eroic'a sa viétia.

*) Apaductul acest'a au durat pana in a. 1849 cand s'au stricat de catra revolutionarii unguri spre norocirea locuitorilor din cetate, càci pana ce mai nainte béu apa clo-cita, si in tóta cas'a se aflau cate 4—5 morbosii de friguri, acuma béu din fantani apa próspecta, si frigurile mai gata au incetat.

În a. 1736 urmă lui Engelshofen contele Hamilton, carui s'au dat îndrumarea a properă cu întărirea Timisiorii și a Rusiavei nouă, carea din urmă predomină peste navigația dunării, și apără eruperea inamicului din partile apusene a Munteniei. După ce se finisă această fortareta capetă numele: bastionul Elisavetei (imperatesei). Calatorind Hamilton pe lângă Meedia află în apropiere: scările lui Hercules, pre care romanii antici le numeau: *adaquas*, și aici au aflat multe statue și inscripții, care apoi le au administrat la Viena, și care și astăzi se ved în preambulul bibliotecii cesareo-regie.

Fiind în a. 1737 imperatul Carol al VI aliat cu Rusia, se escă resbeitul cu Turcia, și din început cu succes bun, căci armata contelui Khevenhiller au intrat în Bulgaria și au bombardat Vidinul, era cea sub principele Hildburgshausen au intrat în Bosnia, prin ce se micșoră armata generală a generalului Sekendorf, și apoi prin desertiunea armatelor, și prin morburile și mai tare scădiu numărul ostasilor imperateși.

Vedind acestea pași Ali Bei atacă cu furia pre Hildburgshausen, și 'lu bătu la Banialuca, apoi prefugara oștea imperatească peste munți fără drumuri. La această Khevenhiller se retrasa de la Vidin, ei cu cei mai rămași 5000 de ostasi se duse către Rusia, de unde apoi contele Salm îi duse către Banat, la Meedia, unde turcii și începura a irumpe din partile muntoase a Munteniei. Flotila imperatească intra Ru-

aiava si Vidin au debuit se se retraga, si prin aceea putura turcii a opugná Nis'a pre carea generalul Doesat in nebuni'a sa, in loc se o apere au cedato turcilor; inse pentru aceea fapta fú de ai nostrii decapitat, éra oficierii lui dechiarati fara de onóre. In urmarea acestor intemplari fú Sechen-dorf la Viena chiebat, si comand'a lui se cedá contelui Filippii.

In Banat éra contele Neiperg parat a intimpiná pre inimici, inse fabricantii din Timisióra, pre cari i-au adus Mercy cu mare osteníla, parasira de tot Banatul. Pe langa aceea se aretà in cat-va si morbul Cioma.

In aprilu 1738 unindu-se tureji la Vidin, de aci trimisera 25.000 la Rusiava-vechie, si apoi opugnend bastionul Elisabethei, ai nostri irupsera afara, inse drept multimea ianicerilor toti fusera masacrati, unde au picat si insusi majornl Misesonii, de si fortaréti'a s'au tienut.

De aci s'au dus pasi'a Vidinului la Meedia, in care castel se afiau 600 de ostasi sub contele Picolominii, si neputend ocupá castelul au indreptat 6000 de turci prin Valea intre Caransebesi si Lugosi catra Timisióra, unde impreunandu-se cu ei, parte constransi, parte de a poté rapi, multi Valachi imbracati cu turbanul, au devastat tóte. De aci se dusera catra Ciacova si la monastirea Serba St.-Georgiu langa Denta*).

Tóte acestea s'au intemplat din caus'a, cà

*) Cum se fie fost acésta monastire serba, cand aci de felu nu erau Serbi ?

austriacii nu s'au putut concentra repede, ba inca si Picolomini au debuit se capituleze la Meedia avend lipsa de tóte. — Contele Königsegg se aflà de buna séma in Ungaria, inse morbos, si asteptà pe marele principe Frantiu cu plenipotintia. —

Intru acea incepura turcii a bombardà Rusiava-nóua, in apropiere de $\frac{1}{2}$ mila de la Rusiava-vechie, de pe o insula, apoi si bas-tionul Elisabetei cu 16 tunuri, si apoi provocand pre ostasii de aici, ca se se predée, capetara res-punsul de la colonelului Kronberg: cà nu e parat a-si perde capul ca generalul Docsat, cì mai vrea a se ingropà sub ruinele cetatii.

Sub duratiunea acést'a multe trupe se con-centrara la Timisióra sub generalul Königsegg, unde in 20 iuniu au ajuns si marele principe impreuna cu principele Carol diu Lotaringhia. Dupa ce au ajuns in 24 la Lugosi, si dupa 2 zile la Caransebesi, si-au propus mai nainte a bombardà Meedia, inse spre scutirea Banatului au lasat 6 regimente de cavaleria 'napoi; apoi sub conducerea generalului Lobcoviti mai sosira nesce ostasi din Transilvania dupa mare greutate printre munti. Dorind marele principe a se distrahá imprejurul Slatinei dupa atatea fatigi, au pornit cu principele, cu fratele seu si putieni ómeni la venat, unde dand de nesce valachi imbracati in vesminte turcesci, conducatoriul acestor'a Petru Vancea cadit in genunchi naintea marelui principe Francisc cerend pardon, si apoi i promisa al reduce la armata, ce

au si efeptuit cu fidelitate, de si in apropiere se auflau la panda multi turci. *)

Aflandu-se in 3 iuliu óstea imperatésca la Cornea, turcii se lasara jos de pe munte, si cu atat'a vechementia atacara jos de pe munte arip'a stenga, in cat au ajuns pana la cortelul central, ei aci toti se macelara. Dupa acést'a atacara turcii si arip'a drépta, inse fusera respinsi lasand dupa sine 5 tunuri si ceva munitie. Cei imperatesci nui potura persecutá din caus'a, cá plói'a le-au stricat puscile si patronele.

In 9 iuliu ajunsera la Meedia, aci se lati faim'a, cá turcii ar fi parasit castrele sale. Acuma marele principe provocá garnisón'a turceica, carea se cuprindea din 2000 de ianiceri si 300 de tunuri, ca se capituleze, ce apoi si facura sub comandantele lor: Aga Ibrahim, petrecuti fiind prin ai nostri pana la cea mai aprópe armada a lor.

In 15 iuliu, aflandu-se óstea imperatésca din napoi'a castelului Meediei, turcii cu furia atacara bastionul din jos a castelului, si de si-'lu cuprinsera si macelara garnisón'a, dupa patru asalturi, atacati fiind de catra siese regimente de cavaleria, de vre-o cateva companii de granatiri, pana ce

*) Harambasi'a acest'a dupa aceea indreptandu-se au incheput de capitan la granitia, si ca nevinovat condemandu-se la mórte pentru unele bagatele, au strigat: nu pentru aceste fapte sum eu condamnat la mórte, ei sangele celor nevinovati, pre cari eu i-am omorit mai nainte, cer resbunare de la Ddieu.

mai sosíra sub generalii contele Preising si St. Ignon brigadele lor, debui ra a se retrage; si apoi scoborendu-se de pe munti infanteri'a imperatésca, fura 3000, macelati lasand dupa sine 33 de flamure si o doba mare ianiceréna.

Acuma se socotea cà Banatul e scutit de catra turci, si asiá si marele principe se întórse la Viena ca se se reculéga de nisce friguri vehemente.

In 18 august trecu armat'a imperatésca sub comand'a contelui Königsegg peste Dunare la Semendria, inse turcii se reinfórsera la Rusiava nóua, si dupa o lupta crancena, dupa ce garnisón'a nóstra au scadiut de la 2000 la 800 au debut se capitulaze, inse cu onóre, esind inarmata, cu bagagiu, munitie, si vr'o cateva tunuri.

Dupa ocuparea Rusiavei armat'a turcésca indreptá flot'a sa (náile) ce stau concentrate la Vidin catra Belgrad, spre opugnarea acestei cetati, despre care fapte incunoscintiá contele Königsegg pre monarchul din Viena, carele apoi si trimisa in jos pre marele principe Francisc, si apoi in consiliul belic s'au decis, ca infanteri'a nóstra se se retraga in cetate, éra cavaleri'a se tréca preste riul Sava la Semlin.

Acuma se asceptá, ca turcii se bombardeze cetatea, inse apropiendu-se iérn'a cu ploi mari, densii retrasera armat'a sa cea mare catra Vidin, inse totusi in drumul seu au ocupat din colo Semendria, éra dincóce Palanc'a-nóua, de unde apoi devastau pre-cum districtul Versietiului asiá si cel a Panciovei.

Catra acést'a se mai insocira si Valachii*) sub pretest că sunt armat'a principelui Francisc Rákoczy, si acestia mai mare dauna cauzau tierii prin jafurile sale de cat insusi turcii, ba inea vindeau in captivitate pre neamtii, cari s'au asediat in muntii de la Rusiava si Meedia, la margi-nile Romaniei; dar si cium'a grassá intr'un modu infurietoriu.

In 25 iuliu 1739, dupa ce esmisii franci n'au putut esoperá complanarea austriacilor cu turcii, se incepù batali'a langa Belgrad, a careia urmare au fost, că austriacii au debuit se cedeze acésta cetate turcilor sub conditi'a, ca intaritórele de aici si de la Siabati langa Sav'a se se demoleze, Serbia intréga, partile Valachiei tóte, carea mai nainte se tienéu de Austria, insul'a si cetatea Rusiava impreuna cu bastiónul Elisabetei, éra Austriei banatul Timisian cu eschiderea teritoriului dincolo de Cern'a pana la dunare, déca turcii intr'un anu de dile vor poté sapá si derivá ap'a Cernei in teritoriul seu. De acest teritoriu se tienéu 7 sate: Pecinesca, Persa, Topleti, Carabinicu, Furfura, Jupanec si báile Meediei; inse furcii nu potura derivá intr'un an apele Cernei in teritoriul seu, si asiá remasera aceste locuri Austriei.

In 18 spre 19 octombre 1740 muri imperatul Carol al VI lasand dupa sine pre fic'a sa Maria Teresia.

In a. 1742 se denumí de comandante a ce-

*) Si de aici se vede, că Serbii nu locuiau in partile aceste banatice.

tatii Timisiorii contele Icotti, éra administrati'a tierii se concrediu Baronului Engelshofen.

Drept indrumarea aulica cetatea tot mai tare si intarea, si afara de casarm'a radicata prin Mercy, se mai radica un'a spre locuinti'a inginirilor. Edificiul Spitalului civil se fini, si edificarea bisericei catedrale romano-catolice la St. Georgiu se preparà. Episcopu a Cenadului au fost Nicolau Stanislovici de nascere din Bulgaria.

Casarmile din Ceacova, Lugosi, Caransebesi, Uipeci, Verseti, Aradul-nou, Panciova, Biserica-alba, Meedia, Bicherecul-mare si altele sunt eflusul lucrarii a lui Engelshofen; pre-cum si canalul inceput in a. 1745, spre derivarea lacunelor din Ilancea, de la Denta pana la intrarea Bersavei in Timisi. —

In timpul acest'a descalecau multi Raiti (din Rasia) servéni si Tientiari. Episcopul Stanislovici au adus pre coreligionarii sei catolici din Bulgaria, si i-au asediat parte in Vinga, parte in Besinova-vechie, cedandu-le prediuri mari. In Besinova li s'a dat de preot un conationalist venit de la propagand'a din Rom'a, éra in Vinga li s'a dat de preoti unii franciscani din provinci'a bulgarica, inse si in Carasiova li s'au dat un convent spre instruarea si provisionarea spirituala a catolicilor din acest tienut.

Din partea montanisticei se asiediara in Oravitia, Dognacea, Sasca si Moldova oficiuri montanistice.

În a. 1752 se începù edificarea unuia palat spre locuinti'a presiedintelui, si în a. 1753 s'au dat fratilor misercordiani dreptul de a împreună o biserica cu spitalul lor, si iesuitilor a continuá biseric'a lor parochiala.

Pe langa tóte acestea s'au radicat sate nóue, cari s'au înlocuit cu Serbi si cu Romani. Tot atunci s'au înmultit locuitorii din suburbiile Fabric si Mehala, tot cu aceea spetia de locuitori, dar si tiegani s'au reintors. Un alt suburbu, unde mai înainte se aflau numai colibi si gradini, drept ce nemtii au si dat numele: Maere, tot mai tare s'au latit, pana ce drept aerul curat si frumós'a positiune cetatienii au început a radică càsi si gradini frumóse*).

Fîind cà în resbelul ultim colonistii noi au parasit tíer'a, asiá s'au ordinarat radicarea satelor si casilor în folosul colonistilor noi, dintre cari fiesce carele au capetat cate o casa si pament, vite pentru trasura, nutretiu si grâu destul pe un anu, si plugu, séu si bani, cari se-i restituie pana în trei ani**).

Asiá în a. 1764 s'au înmultit casile nem-

*) În Fabric s'au radicat inea în a. 1719 o biserica romana-serba de pletér manjita cu imala, carea apoi de nou s'au edificat în a. 1755. — Mehala carea acuma nu apartiene la Timisióra ca suburbu, ei numai ca un satu, erá mai înainte postata în locul mormintilor cetatienesci. s'au mutat la locul de acuma cam la a. 1760. Traducat.

**) În Grabati au debutat romanii din Banat-Comlosi se radice casile neamtilor colonisti, dintre care se vedeau remasitiile pana în timpurile mai noi. Traducat.

tiesci in St.-Petru, Brukenau (Pisichia), Iarmota s. Freidorf, éra in Rekasi s'au adus Serbi catolici; in a. 1765 in Merydorf (rom. Caraniu) unde erau mai nainte colonisti italieni, si in a. 1766 s'au radicat Biletul cu 254 de cási. In a. 1764 si 1765 s'au radicat satele: Cenadul-nemtiese, Periamosiul si St.-Miclosiul-nemtiese. In a. 1765 sau radicat de nou Sacalazul cu 300, Hatifeldul (Jimbolea) cu 40 de casi pentru colonistii din Lotaringhia; Ieciea-mare cu 200 si Cetadul cu 202 de casi.

In a. 1664 s'au stramutat la Lipova 40 de familii meseriasie, mai ales fabricatorii de ciorape (strimfi) de metasa; si s'au finit satul Gutenbrun cu 142; in a. 1765 Neudorful cu 150, Schöndorful cu 200, Engelbrun cu 106 si Aradul-nou cu 82 cási.

In Vinga carea atunci se chiamà Theresienstadt, au capetat colonistii bulgari privilegii cu dreptul de cetate, cu magistrat din conationali, cari judecau in cause civili si criminali, inse la aducerea sentintiei de mörte totdeauna se cerea aprobarea din partea administratiei de tiara cesaree, si in tóte siedintiele participá un comisiaru regese ca Sindicus.

In a. 1759 si 1760 s'au asediat la Costeiu si la Topoloveti cate o stavila spre regularea apelor intre Timisi si Begheiu sub conducerea inginerului Fremant din Nederlandia.

In a. 1767—1769 s'au facut canalul intre Berzava, Birda catra Deta pana la Soca, apoi intre

Marianoilla si Pirinca, St.-Mihaiu pana la Alibunar spre derivarea apelor din mocirlele Ilancei.

In Ghiroda langa Timisióra se semená urezul, carele se vindé mai lesne de cat in Itália; inse pentru curatirea aerului s'au mutat colonistii la Omor, unde inse dupa diferite obstacule au inceatat acést'a producere.

In timpul acest'a au caletorit pe aici si imperatul Iosif al II cu ochiu privitoriu.

In a. 1769 se aflau in Grabati si Bogarosi cate 200 de casi; in a. 1770 si 1771 in Ieccea-mica 100, in Mastört si Heifeld cate 78, in Siarlevil si Sultur cate 62 pentru nemtii si franci; in Albrechtsflur cu 80; in Marienfeld (mai nainte Teremia) cu 124; in Blumental (Masiloe) cu 93; in Greifenthal cu 32; in Siarlotenburg cu 32 casi pentru familii din Triest; in Aldingena, Neuhoof, Buhberg cu cate 32, in Lichtenvald cu 42 de casi. — In a. 1772 in Kreutzstätten cu 63, Visenhait cu 100, in Königshof cu 41 de cási; St.-Andrasiul s'au inmultit cu 42 de familii; in Ostern (mali Comlosi) cu 50, in Gottlob si Trübsvetter cu cate 200 de cási.

Fiesce care familia au capatat cel putien 32 jugere de pament.

Afara de aceste colonii s'au mai radicat un satu pentru Serbi si Romanii in Claria.*)

*) In acest sat s'au stramutat Romanii si serbii din Iarmota pentru o bataie ce au avut'o cu nemtii, cand d'abia i-au potut impacă 2 scadróne de dragoni din Timisióra.

În a. 1772. au capatat serbii din Beciche-recul mare un magistrat national, ca si bugarii din Vinga; ér in a 1774 si cei din Chichind'a pentru Chichind'a mare, Cherestur, Iosefovo, Nevelin (dóra Melentie?) Mocrin, Franiova, Carlovo, si Basiahid (Chichinda-mica).

Sub Mari'a Theresia si Iosifu al II-lea s'au urdit satele: Voitec si Moravitia dupa cum arata o inscriptie deasupra usiei mare bisericesci din Moravitia; unde se face amintire despre mitropolitul Vidac si Episcopul Caransebesiului Popovici.

În a. 1774 s'au asediat de episcopi serbi Moisa Putnic in Timisióra si Ioan Popovici in Caransebesi cu locuintia in Versieti.

Despre impopulati'a Banatului.

Dendata ce o adeverata conscriere a impopulatiunei nu s'au facut; si dendata ce preotii romani si serbi, carii fac maioritarea, nu portau matricule, asiá se putea spune aproesimative cà pe la a. 1774 in cercul Becicheree au fost . . 16.319

" " Caransebesi 29.828

" " Ceacova 38.110

" " Cenad 29.733

" " Lipova 31.402

" " Lugosi 34.034

" " Timisióra 46.868

" " Versieti 75.108

" " cetatea Timisiorii . . . 6.718

" " " Vinga 1.128

" Chichinda cu 9 sate 10.491

laloalta 317.928 locuitori

dintra cari au fost

Romani (Valachen)	181.639
Serbi (Raitzen)	78.780
Bugari	8.683
Tiegani	5.272
Colonisti nemti italieni si franci	43.201
Judei	353
laolalta	317.928

inse de se vor socoti si cei din fruntaria (granitia) apoi au putut fi impopulatia de 450.000.

Despre Tiegani.

Tieganii séu Faraonii de atunci sunt tot aceia ca si cei de acum, inse pana la Maria Teresia nu li érá értat: a siedé in cetati si a posedé pamenturi.

Virghiliu ii deduce din Asiria si Cilicia; Volateranus dice: a fi persiani de vitia Usbecilor, érá Peysonel a fi Manichei din Armeni'a. — Pray ii derivà din Asià mica. Altii ii dechearà de Eghipteni; alti de Ethiopi, si alti de Trogloditi: si cu acesti de pe urma cam samana in privinti'a vietii nomadice, a instinctului spre rapire, furatura si insielare, si prin exercitarea diferitelor arti; si de buna sém'a, de vom privi la viati'a lor debuie se dicem, cà tiegani sunt o amestecatura de Ethiopi, Trogloditi si Eghipteni. Ei numescu pe barbat rom, érá pe mueri; romnii adeca om si muere, ca adiectiv se numesc: romano la olalta romaniceave.

Ca se se stérgea pat'a lor, Maria Teresia a demendat ca se se numésca: Banatieni noi.*)

Despre Valachi (Romani).

Dintre tóte cultivátorele natiuni din Bana sunt Romanii cei mai numerosi, urmatorii celor mai faimos popor, carele atat erá dedat cu aratrat si cu sabi'a; inse acuma (1780) dur, farsciintie, plin de pate fisice si morale.

De dupa istoricul ungurescu Szentivany numele Valach nainte de seculul al 14-lea nu ocure nici la scrietorii greci nici la cei latini.

Toti ii numeau: Romani séu Blachi si tier'a lor, Moldov'a si Romani'a, Blachia.

Cinamus un scrietoriu grec, carele au descriis batai'a intre imperatul Emanuil cu Ungurii in a. 1568, dice: cá Blachii, cari locuiau aprópe de marea neagra, s'au radicat si in contra ungurilor. Intr'un document, ce au dat regele Andrei al II Sasilor, se face amintire despre Blachi. Sub regimul lui Carol I incepura a se numi: Olachii de la ungurescul cuvent: Oláh séu Olasz; altii ii numeau: Valachi de la cuventul slavice: Vlach, precum ei numese si pre italieni. Ei singuri nici odata nu si d'au acest nume, ci se numesc: Rumuni séu rumanesti, adeca: Romuli séu Romani, si prin limb'a lor documentese, cá 's de origine romana.

Romanii Banatului sunt la trup vertosi si proportionati, cu o vadia barbatésca pictoriésca. E

*) Acuma tóte lumea culta scie, cá tieganii au venit din India drept resbelul eseat in a. 1398, apoi in Ungaria s'au aratat in a. 1415.

porta per lung deasupra fruntei despartit, pana la opalma din jos de barbii. Toti isi lasa se crésca mustetiele, inse barba si-o rad pana la al 50 an, éra de aici incolo isi lasa barb'a. Din contra sec-sul cel lalt nici nu e frumos nici bine cultivat, éra garbi si ulogi fórte rar se ved; dar nici stricati de bube (Versetura) séu orbi nu se ved. Cres-cerea lor nemaestrita scutesce pre pruncii lor de asiá specie de defecte.

Vesmintele lor e o camesie cu maneci scurte si late, carea d'abié acopera cópsela, si nadragi lungi, var'a de pandia, ern'a de panura grósa si alba. Erna mai pórtá peste camésia un chintusi de panura, si blănit cu pei de mel, si cu sinóre negre impistrit. Piciórele sale le invalue in obéle de lana, négre, rosii, séu venete; in loc de tipei pórtá o talpa cu curele subtile legata. Tocma asiá cum se ved in anticitatile romane.

Un brău lat (sierpari) de pele li tiene caméasi'a scurta pelanga trup, in carele baga un cutit mic, intr'o parte pung'a de bani ér in alta otielu, ibricu si duhan. Capul si lu acopere cu o caciula de panura cruda, séu si de pei albe séu negre de miel. La gier pórtá o mantéua lunga de panura séu si de pei de tiap cu un spathicel lat si lung ca se o póta trage peste cap, cand plóie, séu cand sunt in loc liber, ca sè se póta culcă si aceperi.

Secsul femeeseu pórtá o cameasia lunga pana la picior, peste care si dinainte si dinapoi are oprége de lana inpistrita, inse totdeuna de colóre rosia, veneta séu galbina cu tivitura lata din fire de lana

pistritia. Ele porta un brau lat de lana de coló diferite, impregiurul trupului.

Afara de aceste au un chintusi séu burd scurt fara maneci, si érn'a un cojoc de pei mel séu de óie. Éle umbla pe acasa pururea de cultie, inse cand es afara, séu la serbatori, cî mulitie de pele rosie séu galbina. — Pana ce su nemaritate ele umbla cu capul gol si cu chio éra cele maritate, in unele parti, i-si invalues capul cu o pandia alba, fina pana sub barbuti in altele locuri cu muselin vargat si ineretit ceaps'a. Ele tóte nisuesc a-si mari frumseti'a inchitituri; unele se ingrijesc de chici, altele asi dia peste maram'a capului bani pe un gaita banii acestea arareóri sunt de aur, ba inca partile duneréne se afla bani turcesci: asprii; ap si peste pept prin atare bani, margéle si cerc fauriti de catra tiegani; dar si camési'a nu lipses cosuta cu fir de matasa séu si de aur fals, m ales cand merg la jocuri, la terguri si ruge.

Religi'a Romanilor — (Valachilor) e cea gr césca reseriténa cu tot eresul (ochó! traduc.) o desparte de catra cea apuséna. In Banat se n afla Romani, asià disi: greci uniti, inse pe lan tot-zelul misionarilor si puternic'a colaborare imparatesei, in fórté micu numeru.*)

Preotii lor se dechilinesc de tierani num prin vesminte mai curate, portand peste camés si izmene albe un tiol lung si negru, peste pe

*) Coloni'a unita Zabran din partile lipovene trage originea sa de atunci. Traduc

imbratiosiat — cu un brau, dar érn'a si un cojoe violet séu venet. Barb'a si perul capului e lung, capul e acoperit cu o palaria mare si rotunda, apoi póta tipei séu cisme. *

Romanii se însóra fórté timpuriu, càci cand sunt de 12 ani (dupa canónele bicericesci trad:) ei se logodese, fac contract cu parintii fetelor dendu-le bani; si déca pana dupa 14. dile nu se cununa apoi dupa alte 14 dile debue se urmedie cununi'a.

De multe ori tinerii fura fetele, cand parintii acestor'a nu se invoese, si le duc in societate cu ortacii lor mititi la parintii fetelor spre impacare. Déca acést'a nu urmédia, apoi se duc la vreun sat indepartat.

Cand nu obversédia vre o impedecare, mirele in diu'a cununarii se duce cu nasiul, cu consanginii si amicii sei, la cas'a miresei, inse mirele nu intra in lontrn, ci numai nasiul, carele o petrece afara impreuna cu amicele ei. Mirés'a ésa afara cu facia invalita, si intre lacrami i-si ié diu'a buna dela parinti, si dela cei ce o intelnesc pe drum pana la Biserica. Ací naintea Altariului ingenunche ambii tienend in mana o lumina aprinsa. Tieremoni'a se cuprinde din diferite rugaciuni si santiri, imanuarea inelului miresei, si punerea cununelor din planta si flori bine odoritóre, care pune preotul pe capul lor. Parintii arunca in Biserica celor de fatia cruceri si alte monete mici de argint; éra cei seraci arunca nuci si póme uscate.

Dupa biserica se duce mirés'a in cas'a mi-

relui, unde mas'a e deja sternuta, inse ea nu participa acolo, ci se duce in alta odaie invalita, in societate cu alte femei. Ducandu-se ospetii acas totii ii poftese noroc, sanatate si prunci, la ce e pre totii ii saruta, inse capeta de la ei ceva bani. Dupa indepartarea ospetiloru mirele ii tiene o conversatie despre atarnarea ei de la el intru ascultare si deprindere, si ca se se ingrijesca de treab' casii si despre pruncii fiitori.

In diu'a urmato're se aduna nasiul, preotul judele comunal si cei mai intimi amici a familie si se ospetedia impreuna cu mirés'a. Catra finea ospetarii ajung vesmintele muerii din cas'a parintilor ei impreuna cu toate zestrele ei. Zestrele acestea consta in Banat din vite, oi, si porci, vre-o cateva camesi, unelte pentru cuina, de fer si arama, furca de torsu si resboiul.

Preotii romanesci, ca adicti bisericeii grecesc vechi, sunt insurati, inse debue sé se însóre nainte de consecrare; si apoi demnitatile mai mari bisericesci se confer numai celor celibi si calugari.

Romanele nu sied la masa cu barbatii lor ele numai dupa ce acestia déjà s'au saturat, vin apoi si atunci numai stand, si su cuprinse cu vreun lucru casnic. Acest'a o fac éle si sub duratiunea inpoverarii, si vreo cateva zile dupa nascere.

Éle nasc usior fara ajutoriul vreunei mósiei. În acest servitiu lu implinesc mumele si neamurile lor. Dupa trei patru zile ele continua lucrurile casii, si pre prunci nu-i desmérda. De loc dupa nascere acestia se scalda érn'a in apa ceva cal-

duția, éra vér'a in apa rece de dóua trei ori pe di. De scutece si fasii nu sciu nimica. In loc de leagan se asiadia într'o panura ordinara, si capetele acestia panure ori tieseturi se accatia prin sínóre de un cui mare la grinda, asiá ca mam'a se póta usior pune in misicare masin'a acest'a pana cand adórme pruncul.

Diu'a se asiédia într'o tróca de teiu într'o perina, in carea tróca apoi se fremanta sí pânea, dar si camesile se spala. Eu am vediut Romance cu atare leagan in cap ducand si cu furc'a lucrand. Eu (Griselini) am vediut pre unele romance punend pruncul într'un sac de lana acatiat de umeri si subsuóre prin legaturi, asiá ca usior se li pota da de supt, si speland camesile in riu.

Ele lasa pruncii sei goi pe pament ca se se taraie, si apoi dupa vre-o nóua luni si incep a umblá. In asiá mod invenjati in contra caldurei si a gerului, partile trupului mai usior se desvólta; apoi dupa ce au mai crescut capata cate o camasia lunga, pe carea o póta nespalata, pana ce nu se face sdrantia din ea. Sub regimul turcesc pruncii portau atare camesia pana ce nu se insurau, căci deloc ce portau nadragi, debuéu se solvesca darea de cap, mai ales in partile dunarene.

Sub acest timp se si oltoiesc pruncii, cumperend materi'a de la vre-o vecina, séu si din satul invecinat, unde au avut vre un prune bubatul mare, cu doi trei cruceri.

Daca s'au vediut că bubele sunt bune, ce ele numesc bubatul mic, apoi pun materia într'o

cuthie de lemn. Ajungand acasa pun ceva din materi'a aceea pe man'a pruncului si o fréca cu panza ordinara, pana ce nu rosiesce partea aceea si se inflacărăza; s'en fac pe mana o rana (vulnera) mica, si pun acolo un strop din aceasi materia, apoi léga vulnera cu panza vechie, si treb'a e gata. Daca s'au si escat frigurile dupa acésta operatia, pruncii totusi dorm in aer liber, ma inca daca si nainte de altoire s'au escat buzele mari si nici odata atari prunci nu mor.

Antai'a deprindere a tinerimei romane e a pásce vitele pana ce nu se invertosiesc (abgehärtet...) ca se se póta intrebuintia la arat, la caratura si la alte lucruri cu marvele; si intru adever Romanii din Banat sunt unic'a natia, carea lucratoarele; ei sapa canalurile, lucră la casi erariale de de robota, si la minere.

Inse pastoirea aduce dupa sine si instinctul de a furá si rapí; fie cai, vite, oi, stupi ori vase cu rachie, si e ferice de acel furat, decá au scapat cu viétia.

Atari resoluti talhari se retrag intre muntii Meediei si Caransebesiului, si apoi fac escursiuni pana la Moldova, Sasc'a, Oraviti'a, Dognacea si Bocsia, mai ales cand tufisiile inverdieste, caci ataca din dos. — Cand se aduna in numar mare ataca si satele, ii pun la contributie, si li iéu banii si bucatele, dar si jafuesc tóte de primcasi si apoi le aprind. — Talharii acesti'a stau sub comand'a conducatoriului (Harambasia) si pórtasabii, pusci, pistóle, cutite turcesei si negéce.

Smulgerea medularilor cu clesce, róta si span-dieraturile sunt pedepsele comune a talharilor; inse tóte acsstea nu ajuta nimic.

La siesuri (la pusta) e ascurati'a mai mare; inse si aci fura unul de la altul cai si vite, pentru care fapte, déca sunt in valóre peste 25 fi. se condemna la mórte, ér daca sunt in valóre mai mica, la arest de trei ani in Timisióra.

Din caus'a acést'a tot deun'a rapesc în societate asiá, ca pe unul se nu pice pedéps'a mortii, ci cea mai mica.

Cand densii se pedepsesc, ei rabda mórtea cu nepasare, si fara a se vaetá. Cei mai multi neci nu vréu se-si marturisésca pacatele nainte de mórte dicand: Ddieu scie tóte, si ertarea pacatelor nu le ajuta nimica, càci si asiá debue se móra; si acést'a purcede de la neinstruarea in religia.

Nesciinti'a poporului provine de acolo, càci neci preotii lor nu sciu mai mult, destul e pentru ei daca sciu ceti si cantá. Ei cauta numai inavutirea din oficiul lor pana acuma, càci acuma au demandat imperatés'a, cá de aci nainte neci un roman séu serb se nu se preotiésca, daca n'au absolvat teologi'a in Neoplant'a, si n'a invetiat limb'a latina. Faimosul Cantemir, cand-va principele Moldoviei, deduce nesciinti'a clerului roman de acolo, càci literile latine s'au stramutat in cele cirilice si in inducerea limbei rusesci in liturgie; incetand a studiá limb'a greca si latina.

Preotii acesti'a adoréza pre Archiepiscopii, episcopii si archimandritii lor ca pre nisce Ddiei

ecadiend naintea lor la pament si sarutandu-li picioarele; si acést'a apoi pretind ei si de la popor pe sém'a lor. Poporul insielat crede a fi destul, daca ajuna cele patru ajunuri, daca 'si marturisesee pacatele si se cumineca o data; apoi preotii din Banat cer o remuneratie mai mare de dupa lungimea marturisirii.

Esista mai multi Romani betrani, cari neci odata in viéti'a lor nu si-au marturisit pacatele; ei cercetéza biseric'a, inse numai ca se auda cantarile. —

Romanii ajuna mercuria si vinerea, éra duminec'a si celelalte dile, daca altmintrenea nu e ajunul mare, manca carne. Ei obsérva cu severitate ajunurile; si nu e destul, cà mananca numai pane, verdetiuri si legumi, ci se obtien si de la muerile lor; inse beu vin, bere si rachie pana la sburdare, si prin aceea capata uscarea trupului.

Pre-cum cele lalte popóre din Ungaria asiá si ei cred in Vampiri, càci in visurile lor escate prin beuturi, ved cadavrul vre unui'a, pre carele l'au cunoscut in viétia, séu i-au fost inimic, cum se scóla din morment si ii suge sangele; apoi ca se scape de atare vampir debue se-i strepunga cu cutitul prin piept pana la spinare.

Romanul n'are parechia in vertosi'a sa, inse e timpul cand se predà trandaviei, de si băt'a intru nimic nu'l sparie.

Pana acuma am deseris poporul acest'a numai in privinti'a partii rele, inse nu pot a retacé si virtutile lui sociale.

Cea din taiu e amórea ospetarii. — Cand vine la el cineva in casa, densul va impartu cu el si cel de pe urma darab (frust) de pane, si i va asemná cel mai bun loc de dormit. —

Eu singur (Griselini) am esperiat acést'a.

Spre comoditatea caletorilor, si ca se póta aflá apa pentru vitele sale, densii sapa pe la drumuri mari fantane si asiéza cruci, care arata drumul caletorilor, ba inca chiepati de cineva bucuros 'l petrec un frust bun pana nu se afla in securitate.

Salutarea lor e simpla, càci dic: „sanatos et pace“ (dóra: fi sanetos si in pace! Trad.) Precei fruntasi ii respectéza, li saruta man'a si o due catra frunte, si stau cu capul neacoperit. La ómenii fruntasi dic: Domn, éra fameilor jupaneasa. Preotilor, calugarilor, dar mai ales episcopilor, arata adoratiunea lor prin ingenunchiare, serutandu-li man'a si vestmintele.

Pruncii se tem tare de blastemul parintilor, carele aduce numai nenoreire si miseritate. Ast-feliu de blastem este:

„Cupilo de la Draco, sant'a cruce 'ti affecte!“ (dóra copilul dracului, si sant'a cruce se te bata! Trad.)*

Cea mai deschilinita a poporului acestuia insusire e cà nu se jóra cu usiuratate; càci in loc de juramant dic: „precum am ajunat si m'am cuminecat asiá e!“

*) De aici se vede cà Griselini n'au fost versat bine in limb'a romana.

Acuma ceva despre idustri'a Romanilor. Cu adevărat că casile lor sunt compuse numai din pământ, paie și trestie, înse ei totuși pastréza o regularitate. Densii implătesc pereții din crengi de salcă și alte crengi tenere, apoi le manjesc cu lut, în cât ajung la vertosii'a murilor de tieglă. Cuin'a e despartită de odaie, unde dorm la olaltă părinții, mamele și pruncii mici, și mari. Vétr'a cuinei stă în legătura cu odăia prin o gaură în perete, pe unde iérn'a se încaldeste. Spre păstrarea produselor sale densii fac nișe adăpostiri de năle acoperite cu paie, patru până în cinci urme de la pământ. Locul acest'a ca și stalogul și celelalte edificii de economie, precum și locul pentru resboiu și cazan spre frigerea rachiei, curtea și grădin'a unde tien și stupii lor, îi încungiura cu un gardu tare, viu.

În prejurul Palancei nóue, a Meediei și Caransebiului sunt și satele provezute cu atari garduri, ba înca unde e pădurea aprópe, fac stobori de lemne în năltime de un om, spre adăpostirea lor și a vitelor în contra talharilor.

În cel mai fructifer pământ, carele remunéráza și cele mai mici lucruri, samana grâu, cucuruz, diverse alte samentie, cânepă, diferite rădăcini și plante, dar mai ales duhan. Aratur'a lor e mai gata năla, și nici nu cugetă a adună escrementele vitelor și a le întrebuintiá spre gunoie. Asemenea neglijenți sunt în privinți'a plantării arborilor fructiferi, cari ar poté derivá și apele din lacuri spre a le uscá. Acest'a nu provine din lips'a

industriei, ei de acolo, că nu posed știință, exemple, și cari se-i imbarbătescă.

Inse prunetiele le cultiva în mod escelent, în cât nici gradinarul versat n'ar poté plantă pomii mai bine și mai drept, mai ales în drumurile de la Oravitia către Dogneacea, Bogsia și aiurea; inse sunt tare aderiti betiei.

Asemenea ar poté face și cu samănarea urediului, cu stuparitul, și cu alte ramuri de economie, din care pe lângă vitele lor ar poté ușor solvi dările țării, dar și plantarea dudilor (fragarilor) și cultivarea vermilor de mătase, inse n'au cine se-i îndrepte; căci de vom căuta la araturile lor economice nu ne putem îndoi despre industria lor.

Canep'a pe carea barbatul o cultiva în câmp, muerea o prelucra, o țorce și o prefăcea în panza pentru întreg'a familie. Asemenea știu a prelucra și lân'a, și din vegetabili a scote culori, cu care coloră diverse materii, plantici și panuri spre îmbrăcăminte.

O preotăsa bine versată mi a arătat diverse plante spre colorare: *Lycopus* pentru culoarea neagră, *rubia sylvatica*, *asperula galium* pentru culoarea roșie; din coaja paducelului capata o culoare roșie, era din bômbele lui o culoare frumoasă verde; din bine uscatele și pulverisatele rădăcinii a plantei *Berberis* capata o altă culoare roșie, era din bômbele ei o culoare frumoasă galbenă; apoi cultiva: *Genista*, *Reseda*, *Hieracium*, *Calendula*, *Petula*, *Lichen*, *Isatis*, *Glastum*, *Serratula*, *Bideus*, *Lycopodium* și *nux vomica*.

Densele cósă frumos cu fir de inu, de mătasa mestecată cu aur fals; densele fabrichédia saci și straiți.

Sub presedintele contele Clary s'au fondat în Slatina, districtul Caransebesiului, o uiegarie, unde românii escelau cu fabricarea uiegilor și a paharelor. În minele de la Ciclova și Boesia asemenea escelau românii, ca și la plantarea urediului la Omor.

În Transilvani'a și Romani'a se deprind ei nu numai în artele mehanice ci și cu cele cultivate. Aci ei se deprind cu pictur'a, scobesc în lemn și pétra. Ei se deprind și cu tipografi'a din timpul lui Sierban Cantacuzeno, la indemnul metropolitului Antimo, unde tipăresc cărți în limb'a grecésca, latina și slavica. Eu (Grisellini) cunosc Romani, cari prin creștere, studiere și conversație s'au făcut cai mai umani și întrebuinciosi barbati. În fine debue se amintesc, că Hunyady cel mare, regele Mateiu I, și Pavel Chinesii e de natiunea lor.

Până la finea anului trecut eră diregatori'a unui'a Oberenez cea mai nalta pentru clas'a lucrátore, înse acumă s'au aplicat de atari prin directorii economici în dominiile camerale individi de alta nationalitate, și asiá pentru romani au ramas numai diregatori'a judelui comunal carele nu scie nici scrié nici ceti, și banii incursi și robotele le înseamnă în rabosi. Un Oberenez tragea un salariu anual de 120 fl. înse judele comunal e numai eliberat de solvira contributiei, și are în

curtea sa meliti'a (gros unde in butori bagau capul si manila delicuentului. Trad.) si féra spre pedepsirea făcatorilor de réle.

Dupa preot e atare jude cea mai insemnata persóna in comuna, inse se respectédia si cei mai avuti, carii avéu mai multe bucate, vite, vin si rachie.

Seracul pórtá banii cu sine, éra cei mai avuti cedédia banii lor muerilor, care le ingropa intr'un loc, despre carele scie numai barbatul, spre adăpostire in cóntra lotrilor si talharilor.

De n'ar fi romanii predati patimii betii, ai poté dicee că mai frugali ómeni nu esista. Malaiul lor e fórte reu fragmentat si copt. Mancarile lor sunt vegetabilile mestecate cu mult aiu si cépa, inse putiena sare. Salata si aluatele lor sunt castigate cu untura de porc, inse in timpul ajunarii cu oloiu de inu. Ei cresc pui de gaina, retie, gâsci, si curcani, si le intrebuintiadia numai la serbatori mari. La craciun se afla in tóta cas'a cate un purcel fript, ér la pasci cate un mel. Cele mai bune frumoése hóre si pesci ii vind, ér siesi opresc numai cele mai rele.

In putiene càsi romane vei aflá vre-o renduíela buna si curetienie. Pe mas'a lui vei aflá un masaiu mangit, si un blid, din carele manca toti la olalta, si numai un vas de beut.

Cea mai mare distractie a lui e jocul, carele se tiene in curtea bisericii in serbatorile mari, unde aduc cu sine si mancarile lor, si unde junii cochetéza cu fetele. Jocurile lor, acompaniate de

fluera său cimpoin, se cuprinde din un joe rondat, in carele se intorc acusi mai repede acusi mai mereu (hor'a. Trad.)

Prin lucru invertositi, invetiati a manca acusi mai mult acusi mai putien, ei umbla érn'a in gerul mai mare cu peptul dabalat; acasa se culca pe scandura, éra afara, in néua si pe vent, aco-perit numai cu cabaniti'a lunga.

Acésta cercustare îi invertosiesce la trup, procreaza multi prunci, si ajung la betranetie adenci peste 100 de ani. Sub generalul Mercy s'au aflat in districtul Caransebesiului cutare Iancu Covin de 172 de ani, si muerea lui de 164 de ani; densii au vetiuit in casatoria 147 de ani, si au reposat in a. 1728. Generalul au procurat portretul lor, si l'au asiediat in galeri'a icónelor din Vien'a.

Pe langa tóta vertosi'a trupului ei patimesc in tineretie de friguri, prin beutura mare capata diverse morburi: sifilis si raea, dar capata si uscimea. Pré morbosi îi vindeca muerile prin diverse ierburi cunoscute prin traditie, prin descantece; si îi pun pe fum. Ei intrebuintiéza si bómbele de *Solanum dulcamara* bine uscate si pulverisate o drachma in ceva vin, rachie său bere. Daca asuda bine apoi e scapat, dupa ce mai nainte au capatat infricosiate convulsii cu turbare si deliriu. Bine ar face Doftorii nostri de ar studiá bine puterea vindecátore a cucutei, *Aconitum*, *Neppelus* si a *Arnic'a doronicum* cu care Dr. Henrik Fuche in ospitalul din Montpelie au produs minunate succesiuri.

La Meedi'a se duc multi morbosii Romani, si dupa o sculda bine asudatóre, séu dupa dóue scalde, dupa ce dorm acolo si mananca, se duc sanatosi acasa.

Intra Romani se afla putieni neinsorati, si daca móre antai'a socie, se insóra a dóu'a óra, inse a trei'a óra nu li cam concede preotimea. Preotii daca devin veduvi, ordinéza distribuirea averii sale consangenilor sei, apoi se trag la monastire; inse Maria Teresia au oprit acést'a in a' 1775, ca se nu se pré marésca numerul calugarilor.

Daca móre cineva intr'o casa, apoi de loc se acatia pe o ruda o marama, alba daca e necasatorit, rosie daca e persóna estimata.

Cand móre stepanul casii, apoi se aduna pruncii, consangeni, si mai ales veduv'a, si plang si se tanguesc amar. Ei toti inpresura cadavrul, unde si mananca stand, si cand béu ceva vin séu rachie, apoi totdeun'a stropesc cu ace'a cadavrul bendu-i intru iertarea sufletului. In alta di 'l pun in sicriu, si pun inprejurul capului: mère, père, prune si alte frupturi, si ceva ierburi bine odoratóre. Apoi vin amicii si vecinii si 'l plang amar, dar ii si amintesc si insusirile lui cele bune. De la acésta ceremonie nu cutéza a se eschide nici inamicul lui, càci toti arata cu degetul catra el, si apoi si de frica, cà s'ar sculá din morment si l'ar molestá ca Vampir.

La fine 'l petrec consangeni, amicii si alti urmatori catra morminti. Sicriul 'l pórtá pe umeri cele mai de aprópe némuri, si unul dintre ei tiene

din apoi covorul cu cruce de lemn, Dupa acést'a se asiadia covorul cu cruce de lemn. Dupa acést'a se asiadia sicriul jos langa morment, se aprind lumini, si preotul incepe a rosti rugaciunile ingroparii, dar muerile nu incéta a-si smulge perul, a urlá si sberá, si incat preotul se apropie cu rugaciunile sale catra fine, intr'atat'a ele mai tare urla. Acuma saruta pe mort vedav'a, pruncii si neamurile mai odata, si iéu de la capul lui ierburile bine odoritóre si le pastrédia bine. Dupa ace'a se pune peste sicriu acoperisiul si se lasa in grópa, cand preotul arunca in mod crucisi peste el ceva pament, ce si ceilalti toti fac. Acuma se nasce cea mai mare linisce, si daca si vorbesce cinev'a, apoi tot in laud'a reposatului. Dupa ce toti ajung acasa, cei mai avuti impart un pocal de vin, bere séu rachie, un frust de pane si ceva carne de óie seu de pore. Sub duratiunea acést'a dic ei: Poma na! la ce se raspunde: Ddieu se lo jerte sufletul, adeca: Domnul Ddieu se 'l pastredie la sine. (Ce au vrut se intieléga prin aceste cuvinte Grise-lini nu sciu, destul ca acum in unele parti banatiene striga prunci intins: Ddieu se érte, cum se pomenesce! Trad.) — Cei mai avuti impart si lumini, si marese preotilor si diaconilor stol'a. Pe bani se pot imormentá imprejurul bisericei si civili, carele altmintrenea e rezervat numai pentru preoti. Care are medilóce apoi ingradesce mormentul, si un om tocmít pastrédia pana la un an lamp'a plina de oloiu séu untura. Dóra aceste datine pastrédia Romanii inca de la stramosii lor, vechii

Romani, cari asemenea faceau asiá la Sarcofagile si columbariile sale, càci si acum se afla lampe de pament séu de metal.

Romanul din Banat dupa mórtea tatane-seu, mamei sale, a muerii séu a vre-unuia neam, umbla siésa septemani, ba de multe ori si un an intreg cu capul gol, sub plóie, néua si in arsiti'a sórelui : si prin ace'a socotesc, cà ajutóra sufletului reposatului.

Dupa imormentare unii cercetéza mormentul in tóta diu'a, altii éra numai la serbatori, unde siediend séu ingenunchiand se vaieta. Unii aduc rachie, pane, si alte mancari, si imprastie peste morment, ca cand ar avé si reposatul a mancà ceva ; ba inca 'l alocuédia, si in cantece triste descopere fericirea avuta, si nefericirea de acum. Tocma asià fac italienii si acum (1780) in partile austriace, si in Friaul venetian.

Cu acést'a nu e destul, càci si in a trei'a, nóu'a si patrusprediecea di, la siésa si la nóua luni, aduc in biserica un colac cu lumina de céra si coliva (Postumus) din care fiesce carele ié cate o lingura, si se róga pentru sufletul reposatului ; apoi dau si pomana seracilor, inse totusi nu asià ca in a dóu'a di a pascilor, cand dupa liturghie, toti ómenii se duc cu lithi'a la mormenti, unde stropesc nu numai cu apa santita mormintii, ci si pre cei ce se apropie acolo. Altii impraschie peste morminte grauntie de pasula uscata, si inpart ómenilor turte fripte in untura de porc ; ba inca unii incep a se tengui.

Dupa acést'a se întórece lithi'a in biserica, si apoi se ospatesc ómenii in imprejurul ei, si in fine si jóca pana in nópte. Aceste tóte ne aduc aminte de datinele romanilor vechi la asemenea ocasiuni.

Eu tac despre modul cum incep Romanii din districtele: Lugosi, Caransebesi si Meedi'a secerisiul si culesul viilor, festivitati, care sunt cu totul asemenea festivitatile: Cereali si Bachanali din timpurile Romanilor vechi.

Aci avem esemplu cum póte o natie, carea candvá prin armele sale, prin eruditi'a s'a si alte deprinderi erá mare, a degenerá la starea cea mai cruda a popórelor asiatice si americane. Inalt'a monarchia a nóstra a facut dispositi'a, cà in tóte satele romane si serbe sé se infintiédie cate o scóla spre a puté pruncii invetiá a scrié si cetí, si a se apropiá pruncii romanii in datine si indemn spre lucrare asemenea serbilor, carii intru adever iubesc mai bine agriculturá si artele, decat romanii.

Despre limb'a valachica in nemoteni'a ei cu cea italiana si altele ce s'au nascut din limb'a corupta latina.

De ar fi avut disputatorii despre originea limbei italiene cunoscinti'a limbei valachice, apoi nu s'ar fi disputat atat'a, càci in limb'a acést'a afara de multe latinisme se afla multe cuvinte, cari sunt mai aprópe de cea italiana, pre care popor

imperatul Nerva Traian l'au adus, ca colonisti in tiér'a Daciei.

Ioan Luciu aduce in istori'a Dalmatia (tiparita in Astelodam 1768) o consemnare a ataror cuvinte, cari i-au comunicat Archiepiscopul bulgar Francisc Soimirovici; inse si mai perfecta consemnare au facut'o Antoniu Mariu del Chiaro din Florentia in descrierea intemplarilor din Valachia (edata in Venetia 1618), pre cum:

Romanesce:

Italienesce:

(nu insiràm tôte ci, numai unele. Aut.)

acru	agro
adapat	adaquato
adeverat	dadevero
aderintia	riverenza
agneu	agnelo
aide	la venetieni: aido
ajun	digiuono
amaraciune	amarezza
an	ano
apoi	dappoi
argint	argento
asta	questa
audire, audit	ndire, udito
barb'a	barba
batut	battuto
bei	bevi
beserica	basilica
bentura	bevitura
bine	bene
bou	bue
bruma	bruma
bun	bono
buba	la venetiani: boba
bàtiu	botto

cal, cai	cavallo, cavalli
cald	caldo
camesia	camicia
cap	capo
capra	capra
carne	carne
cart'a	carta
cas'a	casa
ceriul	cielo
canepa	canape
cinci	cinque
cheia	chiave
cód'a	códa
eunósce	eunosce
eunoscentia	eunoscenza
eum	come
córd'a	corda
cuin'a	cucina
cumperare	comprare
copil	pupilo
datoria	dabito
datori	dabitore
degete	digito
dennainte	dinante
dinderetru	di dietro
dinti	denti
dormire	dormire
drac	dragone diavolo
doi	due
diece	dieci
diu'a	di, giorno
faclia	fiacolo
faptura	fattura
fâina	farina
fer	ferro
feréstra	finestra
fiu	filo

ferieit
 fleior
 fen
 fórfece
 furchitia
 frumos
 fórte bine
 frig
 friguri
 fulger
 fune
 frunte
 fur
 fugire
 sanetate
 sant
 sér'a
 scara
 scamnie
 scriere
 singur
 sor'a
 spune (lat. expono)
 statatóre
 stergere
 striga
 strigóne
 tace, tacut
 taere
 tatal
 trei
 vac'a
 vale
 vindiare
 vi'a
 vino (incóce)
 vinul

felice
 figlinoli
 fieno
 forfice
 forchetta
 formos
 assai bene
 freddo
 fobbre confreddo
 folgore
 fune, corda
 fronte
 furatore, ladro
 fugire
 sanita
 sant
 sera
 scala
 serana
 scrivere
 solo, soli
 suora, sorella
 esponi, parla
 stabila fermo
 tergi
 strilla
 strega
 tace, taciuto
 tagliare
 padre
 tre
 vacca
 valle
 vendere
 vigna
 vieni in qua
 víno

vitiel	vitello
voea	voglia, volonta
vointia	volero, bene placito
usi'a	uscia, porta
unire	unire
om inteligent	uomo intelligente
vulpe	volpe
unu	uno etc.

(Griselini reproduce cam 1000 de atari cuvinte. Aut.)

Din tóte aceste cuvinte se vede, că limb'a acést'a se deriva de la cea latina, desi coloniile aduse de Traian in urma n'au avut neci un contact cu patri'a antica. De ace'a se deduce, că in timpul acestui imperat, pe langa limb'a corecta latina, pre carea o intrebuintiau scrietorii, au dóra o si vorbi-au fruntasii, au mai existat la poporul din jos o limba vulgara din aceasi mai stricata si necorecta, din carea apoi cu timpul s'au nascut limbele de acú a valachilor, si italienilor. Acést'a se deduce si d'acolo, că sub imperatii cei d'antai inea existau in Italia scoli publice, in cari se invetiá limb'a corecta latina, ca si cea grecésca.

Scrietorii: Leonard Bruni, Aretiu Strozza si Quadro afirma, că limb'a italiana e asiá de vechia ca si cea latina, prin urmare si un'a si alt'a se intrebuintiá in Roma.

Den data ce se vede cumca cuvintele valachice sunt mai gata ca si cele italiene, urméza, că inea sub imperatul Traian au existat limb'a vulgara, dar Gotii si Longobardii atunci inea n'au irupt in Dacia si Italia, si asiá nici n'au putut

straformá ambele limbi, cari popóre in urma n'au avut neci un contact. —

Pe langa ace'a popórele barbare: Gotii, Longobardii, si altele vorbiau o limba cruda, cu greu de respuns, cu multe consonante, si putiene cuvinte se fineau cu vocale. Despre limb'a suedica se dice: cà ea e compusa din cea antica gotica, si acést'a n'are neci o asemenare cu cea valachica séu italica.

Valachii séu Romanodacii au existat nu numai sub Goti, ci si sub Greci, Huni, Slavi, Unguri, Turci si Nemti, si desí s'au vîrit unele cuvinte totusi au pastrat limb'a lor antica. Plebea din Italia vorbea tocma ca si plebea din Dacia, si limb'a lor vulgara se vorbea inea sub cei mai eruditi oratori latini, si apoi dupa ce au erupt popórele barbare, au debutat si mai tare se se strice limb'a vulgara, pre carea au fost adus-o din Italia coloniile romane.

Italianul de va petrece numai dóra trei luni intre valachi, apoi fórté usior se vor intielege intre sine. Inse nu numai cuvintele ambelor limbi asimliéza unele cu altele, ci si constructiunile vorbirei d. e.

Romanesce:

Italianesce:

Spune domnului teu
resonul, eu voi spune
la al meu.

Fa cum i-ti place.

Pune asta masa acolo.

Nu pricepi domnule.

Siedi la drum.

Siedi in seamnie.

Ast'a carne e plina de óse.

Esponi al signori
la tua, ragione chio
ho esposta la mia.

Opera come ti piace.

Poni questa mensa colo.

Non vi capisce signore.

Siedi in terra.

Siedi sulla serana.

Questa carne e piena di ossa.

Ce faci jupanésă?	Che fai padrone?
Fac bine domnule.	Faccio bene signore.
Esi afara.	Esci fuori.
Inchide usi'a.	Chiadi la uscia.
Nu pot domnule.	Non posso padrone.
Fost'ai tu singur la padure?	Foste tu solo al bosco?
Toti invetiaceii au lasat pe dascalul singur.	Tutti i discepoli hanno lasciato il loro maestro.
Tatal nostru, carele esti in ceriu, santiasca-se numele teu.	Padre nostro, che se ne cieli, santefichesi il nome tuo.
Este ap'a mare?	Evvi aqua grande?
Ce ai scris?	Cosa ai scritto?
Baut-ai tu?	Hai tu bevuto?
Lucrat-ai bine?	Hai tu lavorato bene?
Io (eu) am facut bine domnule.	Io ho fatto bene signore.
Adam parintele nostru au pecatuit.	Adamo padre nostro ha peccato.
Christos a suferit pentru pecatele. nóstre	Christo a sufferato per i nostri peccati.

* * *

**Despre remasitiile anticitatilor romane si barbare
din Banat, care s'au strapus aiurea, si cele ce se
afla din drépt'a Dunarei catra Servia.**

Banatul au apartienut la Dacia antica, carea dupa invingerea lui Traian s'au numit Dacia ripparia; Transilvania s'au numit Dacia mediterana, éra Moldavia si Valachia Dacia transalpina, si asiá in urma s'au aflat multe monete si inscriptii pe petrii.

La ripele riului Cerna s'au aflat altare si table votive dedicate lui Hercules, lui Aesculap si Highie, in apropierea castelului Meedia. Cele mai multe anticitati s'au trimis in a. 1736 prin

gubernatoriul tierii generalul Andrei Hamilton la Viena, unde si astadi se afla in preambulul bibliotecii cesaro publice.

I.

Herculi. Aug. M. Felix, Rufi, Saturnini. G. pp. T. P. expr. L. V. stationis Tsiernen. IIII. I. D. A. Anno XI Barbato Et Regulo. Cos. Ex. Voto. Posuit.

Adeca: Herculi Augusto Valerius Maximus, Felix Rufinus Saturnini Gener; Propreses, Tribunus Plebis, Expraefectus Legionis quintae, stationis Tsiernensis, quarto Idus Augusti, anno undecimo, Barbato et Regulo Consulibus, ex voto posuit. — Coloni'a acést'a un'a dintre cele mai de frunte din Dacia riparia, fundata de insusi Traian cu drept Italiei donate. —

II.

Herculi, Invicto. T. A. Gemius Ianus. Vet. Legionius XIII. Gen. Antonianea. Ex Voto. Posuit.

Legi'a XIII antica gemina, in decursul timpului s'au numit de dupa imperatul Antonius Pius: Antoniana, si erá postata in Dacia.

III.

Herculi Pro. Salutea. Imperatorum. Severi Et Antonini P. Conservator. Augustorum Domino-rum Nostrum C. I. Gallus C. V. Legatus Eorum Pr. P. P. Cum. Suis.

IV.

Herculi Genio Loci. Fontibus Calidis Calpur-nius. Iulianus V. C. Leg. V Mac. Lega. aug. PP.

PR. Moe. V. L. L. adeca: Calpurnius Iulianus Vir
Consularis Legionis quintae Macedoniae, Legatus
Augustalis, Pro praeses Moesyae, votum liber-
ter solvit.

V.

Herculi Salutifero Q. viribus Ammibus Aug.
Col Dac. Pro. Salutae Iuliani Filii Sui.

Ulpi'a Traiana, fundata de insusi Traian, se
numea si Sarmisegetusa, carea au fost capital'a
Daciei antice. Remasitiile se ved acuma la Varley
(Gradiste. Trad.)

VI.

Herculi Invicto P. Claudius Iulius Col. Ej. o.
B. R. V. B. S.

VII.

Herculi Pro Salutae. Imp. M. Aurelii Ant.

VIII.

M. Aurel. Taustinae. aug. Matri. Aug. Ex.
Castrorum sub Cura. Iuli. Paterni — — — —
Proc Syntropus.

IX.

Diis Magnis Et. Bonis. Aesculapio. Et Hygiae
M. Aurel. Praef. Leg. XIII Gem. Antonian. V. L. M. S.

X.

S. V. C. Pro. Salute M. sedati Severian
Leg. Aug.

De dupa Gruterius: Sedatus Severianus au
fost sub imperatul Antonius Pius, Legatus Augu-
stalis in Dacia.

XI.

D. M. Iul. I Fil. Sergia Basso. Decemvir Drobetae. Questori. Interfecto. A Latronibus. Vix. An. XXXX Iul. Iulianus Et Bassus. Patri Piissimo Et. Iul. Valerianus Frater. Mortem Eius Executus.

Drobeta séu Sergia Bassus, pre carele in caletorie catra scaldele herculane l'au omorit lotrii, erá Decemvir si Questor la coloni'a romana din Moesia, langa ripele Dunarei.

XII.

Herculi Tibi V. S.

XIII.

Aesculapio. Et Hygiae P. An. Saturni Nus. De. Col. V. S. M. L.

XIV.

Herculi Et Veneri Mercurius Praefectus Cum. Suis.

XV.

Herculi Invicto L. Pompejus. Celer Praef. Coor I ubiorum V. S.

XVI.

Herculi Sancto Simonius V. C. Praeses Daciorum.

XVII.

Aesculap Et. Hygiae Pro. Salute Iuniae Cyrrillae. Quod A Longa Infirmirate. Virtute. Aquarum. Numinis. Sui Revocaverunt T. B. A. Ejus V. S. L. M.

XVII.

Diis Et. Numinibus aquarum ulp. secundinus

Mar. Valeris Pomponius. Haem. V. Hulgarius. A. Valeris. Legati. Romam. Ad Consulatam. Severiani C. V. Missi. Incolumes. Reversi Ex voto.

Consulatul lui Severian au fost sub timpul lui Adrian.

Afara de multe alte monumente sfarimate, vorbesce Gruterus mai de urmatóroale:

Herculi conservatori Domus Ulpiorum — — — M. verecundus.

Iovi statori Herculi. Victori M. Ulpus Nerva Traianus. Caesar Victo. Decebalo Domita. Dacia Votum Solvit.

Deo Herculi. Pro. Salute Divi. Traiani Augusti. Et Marcianae Sororis. Aug. Colonia. Dac Sarmiz.

Schwarz amintesce, că pre Traian 'l esti-mau popórele ca pre Hercules, si din ace'a cauza au si radicat coloni'a dacica de la Sarmisegutusa lui Traian acest monument.

Ludovic Ferdinand Marsigli amintesce, că langa castelul Meediei s'au aflat urmatoriul monument:

Paulus. Dec. Col. Conjugi Carissimae Posuit. éra la impreunarea Bistritiei cu Timisiul:

Corneliae Saloninae Aug. Conjugi Gallieni. A. Cn. Ordo. Muni. Tic. Dev. Num Maiestatiq. Ejus, adeca: Cornelia Salonina. Augusto conjugi Gallieni Augusti Caesaris nostri, ordo municipalis Tibiscanus devoto numini, majestatique ejus.

Pe paretii din afara a cancelariei camerale din Caransebesiu se afla o tabla, carea s'ar fi aflat pe muntele Mic'a, in apropierea unui turn antic, pre carele din eróre 'l numesc: turnul lui

Ovidiu, căci acest'a petrecea în esiliu la Tomi la tiermurile mării negre:

Marcio. Turioni Trontoni Publicio Severo.
Praef. Praet. Imp. Caesaris. Traiani. Hadriani. Augusti
P. P. Col. Ulpia. Traiana. Aug. Dacica Sarmiseget.

Despre aceste monumente dice Hulsius: că s'au aflat în mormintii din Carnesti în Transilvania, aprópe de Valre; si Lazies dice: că s'au sapat la Sighisióra (Schässburg).

Eu din parteamea (Griselini) mai adaog acest monument:

. Fla
via. Ingenua . .
xit. Annos XX Iulius.
Flavianus conjugii Moes.
H. M. P.

carele s'au aflat în a. 1776 pe cóst'a muntelui Besedin în districtul Moldovei, cu totul aprópe de Dunare, unde de buna séma s'au aflat coloni'a antica dacica: Centumputea.

Afara de aceste monuminte s'au aflat mai multe monete si Lari.

Altmintrenea în nici o tiéra supusa Romanilor, nu s'au aflat atatea splendide monuminte ca sub popórele eroice si lucrátore din Dacia.

Caletorind eu cu contele Poting în a. 1775 pe Dunare în jos, începând de la Palanca nóua, langa ruinele cetatii Horom, am aflat în stancele muntelui din partea Serbiei, candva Mesiei, gauri facute pentru puncti practicabili pana la Tactalia si Poletin.

Puntile s'eu podurile acestea stau peste albi'a apei, si sunt cinci pana la siese urme de late spre aceea, ca Romanii se p'ota trage barcele lor, mai ales peste virurile Dunarei. Podurile acestea le au facut, in timpurile imperatului Tiberiu, ostasii din leghi'a IV scitica, si din cea V macedonica.

Aci se afla urmatóarele monuminte :

T. Augusto. Caesari.

Pontif. Ma

Milites. Moesiae

F. C. M. P

— — — — —

apoi:

Tib. Caesari. Aug. Divi

Augusti F. Imperatori

Pont. Max. Tr. Pot. XXX

Leg. IIII. Sciti. Et. V. Maced.

Nainte si dupa Malagolubina afunde si patrute gauri, unde e Dunarea atat de angusta, in cat poti cu pistolul a puscá peste ea, peste care asiediend Romanii scanduri si podele trageau barcele lor.

Dincolo de satul Ogradina se afla o tabla, sub carea pescarii turcesci faceau foc, in cat t'ota tabl'a e plina de funingine, si acuma se pot ceti numai dóua ronduri:

Imp. Caes. D. Nervae. Filius

Nerva. Traianus. Germ

Pont. Ma

.

.

.

Eu (Griselini) nu me pricep, cum au potut Caryophilus a însemná la acésta tabla: *Diruptis Montibus*, când nici atunci nu s'au potut mai bine ceti, de funingina, de cat astadi.

Tabl'a acést'a s'au fost asediat aici, ca se se scie, că Traian în a. 103, — când s'au chiebat numai Germanicus, căci numirea Dacicus au capetat-o numai după finirea resbelului antaiu dacic — la stramtórea Tacsalia au imbarcat ostatele sale, și au irupt în tíer'a inimica la satul banatic: Ogradina.

Zamosius tare au errat, când au dis: că monumentul acést'a au fos asediat lângă puntea lui Traian, pre carea au edificat-o Apollodorus Damascenus în a. 105 cu ocasi'a al doilea resbel în contra lui Decebal, căci puntea acést'a s'au făcut cu cinci mile germane mai jos peste cataractele cele mari danubiane, acuma: Pórt'a de fer, lângă Sozoreni, în medilocul castelului Severin și Cerneti, și puntea acést'a erá radicață peste 23 de stelpi, în lungime totală de 443 de stangeni.

Se mai afla nesce remasitie de punte la intrarea apei Mut'a, acuma Oltului, la Nicopolea în Dunare, despre carea se dice, că au radicat-o imperatul Constantin cel mare, când a debeat pre Gotii din Dacia.

De însemnatate sunt minele din Zalatna cultivate înca sub Traian în Dacia mediterana, unde au fost și collegium aurarium, apoi minele din Sasca Moldova séu Bosniac, tot din timpurile romane.

Din istori'a bisericésca scim, cà la acéste mine lucratorii au fost o multime de crestini din timpurile lui Traian încóce la Dacia trimisi: „ad metalla damnati“ (condamnati la ocne. Red.)

Afara de acéste se mai afla in Banat si alte specii de anticitati, adeca: bastiónele séu şantiurile cele mari, care se afla in siesuri. Asiá cele d'antaiu care escur de la Muresiu peste Tierenteaz, Mercy-dorf (Cocota) pana la Bogda langa Begheiu, apoi pana la Plosinitia, langa Cuvin, candva castelul Keve. — A dón'a: cele de la Muresiu peste coloni'a Gutenbrun, apoi Tierenteaz, suburbiele: Iosefstadt si Mehala a Timisiorii, apoi peste Freidorf, Lighed, Jebel, St. Georgi, Omor, Moravitia, pana la lacunele de la Alibunar. — A trei'a: de la Muresiu langa Neudorf, peste Remetea, Medvesi, Dragsina, Birda, pana la Ujpalanca. — A patr'a: de la Beceiul raitiesc (serbesc. Trad.) mai gata pana la Novi-Sad; si mai un'a in comitatul Aradului pana la Simand.

Tóte aceste anticitati se numesc din eróre: „şantiurile romane“; inse Romanii niei odata nu intrebuintiau atare şantiuri spre aপরarea lor, ci poporul hunic: Avarii, pre cari i-au scos de aci sub regele Carol cel mare; Pipin, nimicindu-i si ocupand tóte averile lor banatice, pre care le au donat regelui Panoniei, si celor mai mari demnitari ai sei. De unde cu tóta dreptatea se pot numi: Şantiurile hunice-avare, dupa cum serie A ventin, carele au scris batali'a Avarilor cu Francii.

Partea a II.

Istori'a naturala a Banatului. Insusirile pamentului sies. Muntii cu mineralele si fosiliile; apele minerale si fontanele din diferite prejururi si in specie faimósele calde din Meedia.

Banatul e de 443 miluri patratre nemtiesci. Suprafati'a lui e parte șiesa parte muntósa. Muntii (Carpatii. Trad.) incep aprópe la Lipova, si finéza intre Palanca nóua si Moldova. Cealalta parte a pamentului e siesa, si se cuprinde din straturi de pament vegetaver si din țeriga, care tare varéza, in cat intr'o parte mare se afla lut cleios, in alt'a éراسi argila, apoi marga, si pament țerigos. Țerig'a e o parte mestecata cu boutiele (petrisio) parte cu mica, (sticla sclipiciósa).

Cea din urma incépe din districtul Beciche-recului mare, peste Novoselo pana la Palanca nóua, unde intra Carasiul in Dunare. Țerig'a acésta varósa, cand nu e plóie, e asiá de curgatóre, in cat se sue pe verteguri si apoi pica in déluri diferite; inse de si e acest șies nefruptifer, totusi are unde si unde fontane pentru adunari de ape.

Pamentul acest argilos, séu lutos, e fórte fruptifer, in cat numai se arunca in el semanti'a, si fara de al grapá aduce frupte fórte bune. —

Din argila se fac unelte pentru cuina, si prin foc rosiese, un semn cà cuprind in sine particele feróse; apoi din lutul cleios se fabrica tieglele de edificat si de acoperisiu. Cu lutul galbinos séu cenușios, mestecat cu pae séu pléva, se mangesc paretii cásilor plugarilor.

În Banatul șes sunt foarte puține riuri, adică: Timisiul, Begheiul, Bird'a și Berzav'a; înse sunt mai multe fontane (izvóre) care neputând escure, fóméza lacuri și mocirle, séu lacune.

Cea mai estinsa lacuna se începe de la Söreg langa Sigbidin, trece pe langa Perlas și Titel, și finéza la Panciova; alta lacuna trece peste Clari, Tiernea, Checea pana la Itabei și Pardani.

Prin neglijarea tierii din partea turcilor lacunele acestea prin evaporarea lor au stricat tare aerul, înse au produs și torfa spre ardere și încaldire.

Cumea carpatii Banatului încep la Lipova, și finéza la Moldova, déjà am atins mai sus; înse între muntii acesti'a se afla și déluri, care trec peste satele St. Andrasi, Merzijdorf, Monostur, Vinga, Murány, Bruchenau, (Pișchi'a) Bencec, Ianov'a, Blumental, (Mașloc), Siarlottenburg, (Chechitia) și alte sate nemtiesci și romanesci, pana ce nu se împreuna cu muntii cei mari; apoi la Silasi peste Izgar, Valeapaii, Iabuca, Costeiu pana la riul Carasiu. —

Caletorind cineva de la Timisióra catra Versieti, séu Oravitia și Dogneacea, afla un munte separat Siuimig, între satele Deantea, Omor, și St. Gheorghiu, unde s'au aflat o fortarétia sub regii Ungarii.

Riurile Banatului sunt Begheiul, carele începe la Cosiovitia; Timisiul, carele are scataruginea sa la muntele Semenici; Bistra, care purcede din muntii Transilvaniei și între Ciut'a și Obresc'a intra în Timisiu; Cerna, scaturind din muntele Murarat, și acceptand apele Craiovii și

Belarec'a intra la Rusiava (Orsiova) in Dunare; apoi Carasiul, Berzav'a, Ner'a, Pogani-siul, cari prin vehementi'a caderii lor din munti si-au facut siesi albi'a, s. a.

Pictoresc e prejurul pe langa Cralievgrad, carele se chiama si Babagaii, si in mai multe locuri unde muntii se sue drept in sus, ér Dunarea asiá e de angusta, in cat poti impuşcă cu pistolul peste latul ei; prin ce se nasc vertegiuri mari, precum la Tactalia, Svinitia, langa insul'a Porez, apoi Golumbin'a, Malagolumbiu'a si pórt'a de fer, **cari tóte s'au facut prin Romanii vechi, ca se póta navigá in sus si jos pe Dunare.**

Daca ne suim pe munte si cautám in jos la riu, apoi vedem cat de sus s'au repedit apele in jos, au facut o albia, si apoi rostogolindu-se niste stanci in jos, au causat vertegiurile mari.

Dintre muntii Banatului sunt unii, cari sus n'au nici o vegetatie, ci se cuprind numai din stanci góle; ei cei mai multi munti sunt impresurati cu străjeri, goruni, iedere, nuci, alune, fag, carpin pin, melez, tei, măstac, si altele.

Cele mai mari păduri se afla in Clisur'a si Almasi; inse si in districtul Meediei.

Cei mai nalti munti in Banat sunt: Semenice, si Furlug. inse de insemnat sunt si: Sarcu, (? T.) Galian, Mare si Mica. — Peste Furlug am trecut cu o societate cu 65 valachi inarmati, spre scutirea de catra lotrii.

Eu me mir de unde au capatat muntele

Mica acest nume, cand el e mai mare de cat cel cu numele Mare.

Cu ajutoriul termometrului (carele la o naltime de 10 stangeni in sus scade cate o linia,) am observat ca muntele acest'a e de 2136 de urme vienesse, pe a carui'a culme tota var'a se afla neua, si petrec caprele negre (Gemsse). Pe muntele Tamant, in Clisur'a am aflat o caverna (pestere) in latime de opt urme, cu vre-o 3—4 urme aproape de culme. Despre acest'a caverna dic romanii (Valahii) ca ar fi facut-o imperatul Traian, ca se pota cu un corp de soldati aperi stremtorea Dunareii. Traditi'a acest'a pote fi adeverata daca cautam la ruinele, care se mai afla la pol'a muntelui, unde au fost un turn de observare; inse aci mai mult au lucrat natur'a, unde in mijloc se afla stalachet petra produsa din picaturi.

Apröpe de scaldele erculane se mai afla o caverna, asiä numita: Cavern'a lotrilor (Räuberhöhle), carea se vede a fi menita de la natura spre scutirea lotrilor. —

Griselini descrie mai departe in opul seu: pusetiunea muntilor banatieni, productiunea istoriei naturale, diferitele varietati a fosililor si organizatiunilor trupuri din imperati'a plantelor si animalelor; remasitiile lucrarilor romane facia de minere; apele minerale a scaldelor erculane; muscele columbace, care au fost cunoscute si stramosilor nostri Romani; inse tote acestea nu se tien strens de istori'a politica a Banatului, si asiä peste acestea trecem. —

